

HUMAN
RIGHTS
HUMAN

**IZVEŠTAJ CIVILNOG DRUŠTVA
O LJUDSKIM PRAVIMA**

NA KOSOVU U 2019

HUMAN
RIGHTS

JUN 2020

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA	1
3. KOSOVSKI OPŠTI OKVIR LJUDSKIH PRAVA	2
4. GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA	4
4.1. Pravo na humano postupanje i zabrana mučenja	4
4.2. Pravo na slobodu i sigurnost osobe, pravo na pravično suđenje i pristup pravdi	6
4.3. Sloboda izražavanja i mišljenja i pravo na informacije	10
4.4. Sloboda mirnog okupljanja	12
4.5. Sloboda udruživanja	13
4.6. Sloboda verovanja, savesti i veroispovesti	14
5. EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA	16
5.1. Pravo na rad	16
5.2. Pravo na obrazovanje	19
5.3. Imovinska prava	20
5.4. Kulturna prava	22
6. PRAVA SPECIFIČNIH OSOBA I GRUPA	24
6.1. Prava i rodna ravnopravnost žena	24
6.2. Prava dece	27
6.3. Prava mladih	29
6.4. Osobe sa invaliditetom	30
6.5. Prava manjina	31
6.6. Prava LGBT+	33
6.7. Lica u pokretu (migranti)	35
7. UNAKRSNA (KOMBINOVANA) PITANJA/PITANJA SPECIFIČNIH LJUDSKIH PRAVA	38
7.1. Zločini iz mržnje (potencijalno etnički motivisani incidenti) i ljudska prava	38
7.2. Tranziciona pravda i pravo na istinu	39
7.3. Životna sredina i ljudska prava	42

SPISAK SKRAĆENICA

AJK	Asocijacija novinara Kosova
SkK	Skupština Republike Kosovo
BSPK	Savez nezavisnih sindikata Kosova
CAT	Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
CEDAW	Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena
CoE	Savet Evrope
CRA	Agencija za civilnu registraciju
CRC	Konvencija o pravima deteta
CRPD	Konvencija o pravima lica sa invaliditetom
CSO	Organizacija civilnog društva
CSR	Centar za socijalni rad
ECHR	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
EU	Evropska unija
EULEX	Misija Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu
GCMP	Vladina komisija za nestale osobe
VK	Vlada Kosova
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
ICERD	Konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije
ICESCR	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
ICRC	Međunarodni komitet Crvenog krsta
ICTY	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
IMC	Nezavisna komisija za medije
KFOR	Kosovska snage
KJC	Sudski savet Kosova
KPC	Tužilački savet Kosova
KPCVA	Kosovska agencija za poređenje i verifikaciju imovine
K-Aškalije	Kosovske Aškalije
K-Egipćani	Kosovski Egipćani
K-Roma	Kosovski Romi
K-Srbi	Kosovski Srbi
LGBT+	Lezbijske, Gej, Biseksualne i Transrodne
LYAC	Lokalni saveti za akciju mladih

NATO	Severno-atlantski pakt
NGO	Nevladina organizacija
NPM	Nacionalni preventivni mehanizam
OGG	Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake mogućnosti i ne-diskriminaciju
OHCHR	Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava
IOK	Institucija ombudsmana na Kosovu
OP-CAT	Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja
OSCE	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
RTK	Radio Televizija Kosovo
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SOC	Srpska pravoslavna crkva
TRC	Komisija za istinu i pomirenje
UDHR	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija
UNMIK	Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu
UNSC	Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija
VA(s)	Advokati za žrtve
VK	Venecijanska Komisija
WGMP	Radna grupa za lica koja nisu uračunata u vezi sa događajima na Kosovu

1. UVOD

1. Ovaj izveštaj¹ pruža pregled stanja ljudskih prava na Kosovu u 2019. godini, uključujući ovde glavne probleme i izazove u ostvarivanju ljudskih prava, kao i kršenja ljudskih prava. Ovo su zajednički pripremile OCD usmerene na zaštitu i promovisanje ljudskih prava na Kosovu sa ciljem da se popuni postojeći jaz u zajedničkom izveštavanju o ljudskim pravima na Kosovu na lokalnom i međunarodnom nivou, uz unapređenje saradnje i koordinacije među njima. Namera je da se slični izveštaji ubuduće pripremaju na godišnjem nivou kako bi se obezbedilo zajedničko i sistemsko izveštavanje OCD o stanju ljudskih prava na Kosovu.

2. Izveštaj je strukturisan u četiri glavna dela. Odeljak A ispituje građanska i politička prava, uključujući pravo na humano postupanje i zabranu mučenja; pravo na slobodu i sigurnost lica, prava na pravično suđenje i pristup pravdi; sloboda izražavanja i mišljenja i pravo na informacije; sloboda mirnog okupljanja; sloboda udruživanja; i sloboda verovanja, savesti i veroispovesti. Odeljak B, dalje, analizira ekonomska, socijalna i kulturna prava, posebno radna prava, pravo na obrazovanje, imovinska prava i kulturna prava. Odeljak C ocenjuje prava određenih osoba ili grupa, što obuhvata prava žena, dece; mladih; manjina; lezbijske, gej, biseksualne i transrodne (LGBT +) populacije; i ljudi u pokretu. Najzad, Odeljak D bavi se nekim specifičnim sveobuhvatnim pitanjima ljudskih prava, kao što su konkretno zločini iz mržnje, tranziciona pravda i pravo na istinu, kao i životna sredina i ljudska prava.

2. METODOLOGIJA

3. Ovaj izveštaj bavi se najviše gorućim pitanjima i izazovima u vezi sa ljudskim pravima na Kosovu izabranim nakon detaljnog razmatranja lokalnog konteksta i na bazi konsultativnog procesa sa OCD za ljudska prava na Kosovu i njihovog doprinosa ovom izveštaju. Iako je izveštaj obuhvatan, priznaje se da u onome što je obuhvaćeno postoje i ograničenja.

4. Proces izrade ovog izveštaja vođen je principom obezbeđivanja učešća svih OCD koje rade na zaštiti i promovisanju ljudskih prava na lokalnom i centralnom nivou na Kosovu. Informacije koje su prikupljene i predstavljene u ovom dokumentu odražavaju direktne pisane doprinose nekoliko OCD, zatim istraživanje za stolom i konsultativni proces između samih OCD. Neke OCD pružile su direktne pisane materijale, dok su druge OCD davale komentare i sugestije za izveštaj tokom ličnih i virtuelnih konsultativnih sastanaka. „Desk“ („za stolom“) istraživanje sastojalo se od pregleda i prikupljanja podataka iz relevantnih instrumenata vezanih za ljudska prava, kosovskog

¹ Ovaj izveštaj izrađen je i dostavljen je na kraju projekta pod nazivom „Angažovanje civilnog društva na nadgledanju i izveštavanju o ljudskim pravima“ koji finansiraju Komponenta za ljudska prava privremene uprave Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) i Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR) za jačanje kapaciteta za praćenje i izveštavanje organizacija civilnog društva (OCD) za ljudska prava na Kosovu. Ovde su izneta stanovišta isključivo OCD koje su dale svoj doprinos i koje su bile autor ovog izveštaja.

Ustava i zakonodavstva, zvaničnih dokumenata i izveštaja kosovskih institucija poput Institucije ombudsmana na Kosovu (IOK), zatim izveštaja međunarodnih organizacija i stranih ambasada koje postoje na Kosovu, kao i publikacija i izveštaja OCD i medijskih izveštaja.

5. Proces konsultacija sastojao se od prepiske putem e-mail-a i dve konsultativne sednice koje su okupile preko 20 OCD sa Kosova koje rade u različitim segmentima oblasti ljudskih prava. Prva sesija konsultacija održana je sa ličnim učestvovanjem u novembru 2019. godine, dok je druga održana početkom juna 2020. godine, „virtuelno“, zbog pandemije COVID-19. Planirana je još jedna dvodnevna radionica krajem marta ili početkom aprila 2020. godine, ali je otkazana zbog mera za obuzdavanje virusa COVID-19. Na prvoj sesiji konsultacija, OCD su razgovarale i dogovorile se o ciljevima i strukturi izveštaja, dok su u drugoj sesiji OCD imale priliku da pregledaju nacrt izveštaja, potvrde svoje nalaze i zaključke i daju svoje komentare i predloge, što je zatim ugrađeno u izveštaj. Proces izrade i uređivanja izveštaja pomogli su Marigona Šabiu (Shabiu) i Zana Sulja (Syla), predstavnici Inicijative mladih za ljudska prava - Kosovo (YIHR KS), odnosno Alternativnog centra za rešavanje sporova (ADRC).

6. Sledećih 21 OCD dale su doprinos je ovom izveštaju: ADRC, Advancing Together (AT), AKTIV, Balkanski suncokreti Kosovo, Centar za razvoj društvenih grupa (CSGD), Centar za ravnopravnost i slobodu (CEL), Centar za mir i toleranciju (CPT), Program za građanska prava Kosovo (CRP/K), Pokret FOL, Grupa za pravne i političke studije (GLPS), Integra, Kosovo Advocacy Group (KAG), Kosovski rehabilitacioni centar za žrtve torture (KRCT), Kosovski centar za rodne studije (KGSC), Kosovski pravni institut (KLI), Kosovska ženska mreža (MŽK), Kosovski mladi pravници (KYL), Resursni centar za nestale osobe (MPRC), Terre des Hommes Kosovo, IIHR KS i Omladinski edukativni klub Sinergija Severne Mitrovice (YEC Synergy).

3. KOSOVSKI OPŠTI OKVIR LJUDSKIH PRAVA

7. Ustav Kosova sadrži brojne odredbe koje se tiču zaštite i unapređenja osnovnih sloboda i ljudskih prava.² Član 3 Ustava kaže da javne vlasti na Kosovu obezbeđuju jednakost svih lica pred zakonom i potpuno poštuju „međunarodno priznata osnovna ljudska prava i slobode“. Član 7 predviđa da se ustavni poredak Kosova zasniva, između ostalog, na jednakosti, poštovanju ljudskih prava i sloboda i nediskriminaciji i uključuje rodnu ravnopravnost kao osnovnu vrednost. Poglavlje II Ustava sadrži posebne odredbe koje štite građanska i politička prava (npr. pravo na pošteno suđenje, pravo na privatnost i slobodu izražavanja, mirno okupljanje, udruživanje i kretanje), kao i neka ekonomska, socijalna i kulturna prava (npr. pravo na obrazovanje i slobodan izbor zanimanja). Važno je da član 53 zahteva da svako tumačenje ljudskih prava i osnovnih sloboda zagwarantovanih kosovskim Ustavom bude u skladu sa jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava.

2 Videti generalno, [Ustav Republike Kosovo](#) (9. aprila 2008), sa izmenama 11. marta 2016 (u daljem tekstu Ustav Kosova).

8. Iako Kosovo formalno ne može da bude stranka u međunarodnim konvencijama i mehanizmima za ljudska prava, član 22 Ustava uređuje da se na Kosovu direktno primenjuje osam instrumenata za ljudska prava Ujedinjenih nacija (UN)³ i regionalnih⁴ instrumenata, što obezbeđuje dodatne pravne izvore koji štite i promovišu ljudska prava na Kosovu. Važno je da oni svi direktno primenjivi instrumenti ljudskih prava i te odredbe imaju prednost nad kosovskim zakonodavstvom ili drugim aktima javnih institucija u slučaju konflikta. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR), pak, nije naveden među međunarodnim instrumentima ljudskih prava koji se direktno primenjuju na Kosovu. Ipak, Skupština Kosova (SkK) usvojila je Agendu 2030. i 17 njenih Ciljeva održivog razvoja rezolucijom od 24. januara 2018,⁵ jednoglasno, čime je obezbeđena značajna ulazna tačka za promovisanje i zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava na Kosovu.

9. Pored ovih ustavnih odredaba, Kosovo ima široku lepezu zakona i mehanizama za zaštitu i unapređenje ljudskih prava. Tokom 2015. godine, Kosovo je ostvarilo dalji napredak u usklađivanju svog zakonskog okvira sa međunarodnim standardima kada je usvojilo paket osnovnih zakona o ljudskim pravima, konkretnije Zakon br. 05/L-019 o ombudsmanu, Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti i Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije. Njihova potpuna primena je ključno važna za efikasno ostvarenje okvira ljudskih prava na Kosovu i zahteva izdvajanje potrebnih resursa i ozbiljne napore na izgradnji kapaciteta. Kao što je istaknuto u ovom izveštaju, Kosovo ima i druge specifične zakone koji su relevantni za zaštitu određenih prava ili grupa ljudi. Uprkos ovom okviru, Kosovu i dalje nedostaje sveobuhvatna strategija o ljudskim pravima koja bi postojeće politike i zakone vezane za ljudska prava uklopila u jedan dokument.

10. Kosovo je takođe uspostavilo specijalizovana tela i mehanizme za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake mogućnosti i nediskriminaciju (OGG) razvija i izrađuje politike u oblastima dobrog upravljanja, ljudskih prava, jednakih mogućnosti i anti-diskriminacije i nadgleda i pruža savete ministarstvima u navedenim oblastima. Međuministarska koordinaciona grupa za ljudska prava je politički mehanizam na visokom nivou koji je uspostavio bivši premijer Kosova u aprilu 2016. godine za praćenje sprovođenja politike ljudskih prava na Kosovu, mada se poslednji put sastao još u novembru 2018. Odbor za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestala lica i predstavnici jedan je od stalnih odbora SkK koji je zadužen za formulisanje nacrtu novih zakona i nadzor nad sprovođenjem postojećih. Iako Odbor nije predviđen kao pojedinačni mehanizam za žalbe, on može da ističe pitanja i trendove u vezi sa

3 Naime, [Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima](#) (10. decembar 1948) (u daljem tekstu UDHR); [Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima](#) (16 decembar 1966) 999 UNTS 171 (u daljem tekstu: ICCPR); [Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije](#) (4. januar 1969.) 660 UNTS 195 (u daljem tekstu: ICERD); [Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama](#) (3. septembar 1981.) 1249 UNTS 13 (u daljem tekstu: CEDAW); [Konvencija o pravima deteta](#) (2 septembar 1990) 1577 UNTS 3 (u daljem tekstu: CRC); i [Konvencija protiv torture i drugog surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja](#) (26 Jun 1987) 1465 UNTS 85 (u daljem tekstu: CAT).

4 Konkretno, [Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda](#) (4 novembar 1950) 213 UNTS 221 (u daljem tekstu: ECHR); Savet Evrope (CoE), [Okrvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina](#) (1. februar 1995) ETS 157 (u daljem tekstu: Okvirna konvencija CoE).

5 Tim UN Kosovo, 'Ciljevi održivog razvoja', pristupljeno 10. juna 2020.

ljudskim pravima u SKK i da prosleđuje bilo kakve pojedinačne ili grupne žalbe, prema potrebi. IOK je nezavisno ustavno telo⁶ zaduženo za nadgledanje, odbranu i zaštitu prava i sloboda pojedinaca od grešaka vlasti. Izvršavajući svoj petogodišnji mandat (koji se ne može obnovljati), IOK može, između ostalog, primati žalbe, pokretati istrage, davati preporuke i objavljivati izveštaje, a takođe i zagovarati promene koje unapređuju primenu standarda ljudskih prava.

4. GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

4.1. Pravo na humano postupanje i zabrana mučenja

11. Ustav Kosova izričito zabranjuje mučenje, kao i okrutan, nehuman ili ponižavajući tretman ili kažnjavanje.⁷ Više međunarodnih i regionalnih instrumenata koji zabranjuju takvo ponašanje takođe je direktno primenjivo i nadjačavaju kosovsko zakonodavstvo u slučaju sukoba.⁸ Krivični zakon Kosova u potpunosti je u skladu sa međunarodnim standardima o ljudskim pravima time što je kriminalizovao mučenje,⁹ dok Zakon o krivičnom postupku zabranjuje priznanja dobijena pod prinudom.¹⁰ Međutim, drugo okrutno, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, još uvek nije kriminalizovano na isti način kao i mučenje, uprkos preporuci specijalnog izvestioca UN o mučenju i drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem tretmanu ili kaznama, koji je tražio da se to učini tokom njegove posete Kosovu 2017. godine.¹¹ Specijalni izvestilac takođe je preporučio da Kosovo izričito isključi prihvatljivost dokaza dobijenih mučenjem ili drugim surovim, nehumanim ili ponižavajućim postupanjem ili kažnjavanjem.¹²

12. Relevantno zakonodavstvo na Kosovu uređuje da ombudsman deluje kao nacionalni preventivni mehanizam (NPM) protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.¹³ NPM može bez prethodne najave da posećuje mesta gde su osobe lišene slobode na Kosovu. Ova mera je u skladu sa fakultativnim protokolom uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (OP-CAT), Zakonom br. 05/L-019 o ombudsmanu i drugim zakonima u vezi sa nadgledanjem ljudskih prava lica lišenih slobode.¹⁴ Od svog osnivanja 2014. godine, NPM je redovno obavljao posete u svim mestima pritvora i poseduje odgovarajuće kapacitete da to čini. NPM takođe saraduje i sa drugim lokalnim nevladinim organizacijama sa sličnim mandatom za praćenje ljudskih prava u pritvorskim objektima na Kosovu, kao što su KRCT i Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda (CDHRF).

⁶ Ustav Kosova, beleška 2, članovi 132-135.

⁷ Ibid., čl. 27.

⁸ Ibid., čl. 22. Videti takođe UDHR, čl. 5; ICCPR, čl. 7; CAT, čl. 1-2, 4; ECHR, čl. 3.

⁹ Krivični zakonik br. 06/L-074 Kosova (14. januar 2019), čl. 196 (u daljem tekstu 2019 Krivični zakonik).

¹⁰ Zakon br. 04/L-123 o krivičnom postupku (28. decembar 2012), čl. 10 (u daljem tekstu Zakonik o krivičnom postupku iz 2012).

¹¹ Specijalni izvestilac o mučenju i drugim okrutnim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kažnjavanju, „Izveštaj o poseti Srbiji i Kosovu od 13. do 24. novembra 2017. godine“ (25. januara 2019) UN Doc. A/HCR/40/59/Add.1, stav 109 (u daljem tekstu Izveštaj specijalnog izvestioca o mučenju).

¹² Ibid.

¹³ Zakon br. 05/L-019 o ombudsmanu (26. jun 2015), čl. 17.

¹⁴ Zakon br. 04/L-149 o izvršenju krivičnih sankcija (28. avgust 2013); Zakon br. 05/L-025 o mentalnom zdravlju (23. novembar 2015); Law No. 04/L-076 on Police (19. mart 2012).

13. Na osnovu procene i zapažanja KRCT iz redovnog praćenja pritvorskih objekata, situacija je u određenoj meri i dalje zadovoljavajuća, a relevantne kosovske vlasti pokazale su posvećenost da uglavnom podržavaju pravo na humano postupanje i zabranu mučenja. KRCT takođe izveštava da je postignut određeni napredak u infrastrukturi policijskih pritvorskih ćelija kao rezultat renoviranja policijskih stanica, iako fizički uslovi u pritvorskim ćelijama još uvek nisu dostigli željeni nivo. KRCT izveštava da su pritvorenici u ćelijama zadovoljni postupanjem od strane policijskih službenika koji su zaduženi za upravljanje njima, a proceduralne garancije i zaštitne mere protiv zlostavljanja široko su poštovane, poput prava na advokata, pregleda od strane lekara, i prava da se obavesti porodica.

14. Navodno fizičko zlostavljanje pritvorenika od strane dva policijska službenika u pritvorskom centru u Prištini tokom 2019. godine i sedam sličnih navodnih incidenata fizičkog zlostavljanja u 2018. godini, registrovani su od strane KRCT. Iako su u svakom slučaju pruženi potkrepljujući dokazi, Uprava za unutrašnje istrage¹⁵ nije našla dovoljno osnova za krivično gonjenje

15. „Pritvorski uslovi i pritvorski centri zadovoljavaju neke međunarodne standarde“ u 2019.¹⁶ Međutim, zatvorenici i pritvorenici koji su u zatvoru Dubrava u Istoku i u Popravnom centru Lipljan uputili su nekoliko pritužbi NPM i KRCT u vezi sa neprikladnim tretmanom i nedoličnim ponašanjem od strane čuvara, medicinskog osoblja ili uprave. Žalbe su bile podnete različitim nadležnim organima (kao što su npr. kazneno-popravne institucije, zatvorske zdravstvene jedinice, kosovska policija i tužilaštva) u zavisnosti od prirode žalbe. Na osnovu redovnog praćenja kosovskih popravnih institucija,¹⁷ KRCT smatra da su te žalbe i dalje prisutne pojave, ali takođe se tvrdi da u ovom trenutku opšta situacija nije zabrinjavajuća.

16. Iako je ukupna situacija u zatvorima i pritvorima stabilna, KRCT je u junu 2019. godine izvestio da su jednog zatvorenika teško pretukla druga tri zatvorenika; zatvorski zvaničnici intervenisali su i spasili zatvorenika. Ovaj slučaj se obrađuje u istrazi koja je u toku. U 2019. zatvorskom Odeljenju za zdravstvo prijavljeno je 234 slučaja u kojima su se zatvorenici povredili sami sebe i izneti su dokazi da se ovaj trend značajno povećao u poslednjih pet godina, uz napomenu da je takvo ponašanje posebno izraženo kod zatvorenika koji su zavisni od droge. Iako su kapaciteti medicinskog osoblja u zdravstvenim jedinicama kosovskih popravnih ustanova takođe uvećani, KRCT je istakao nedostatke u zdravstvenom sistemu u zatvoru Dubrava i tvrdio da nema dovoljno stručnjaka za mentalno zdravlje.¹⁸

15 Ovo je mehanizam koji istražuje slučajeve koji uključuju kršenje ljudskih prava ili zloupotrebu ovlašćenja od strane policijskih službenika kako su ih uputili ili prijavili u Policijskom inspektoratu Kosova.

16 US Department of State, 'Izveštaj o ljudskim pravima za Kosovo 2019.' (februar 2020), str. 5 (u daljem tekstu 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima).

17 U 2019. godini na Kosovu je postojalo 10 popravnih centara (KZ) i pritvorskih centara (DC): Dubrava CC, CC Smrekovnici (Mitrovica), CC Lipljan, Zatvor visoke sigurnosti u Grdovac, vaspitno-obrazovni zatvor Centar za maloletnike u Lipljanu, Priština DC, Prizren DC, DC Peć, DC Mitrovica i DC Gnjilane.

18 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 6.

17. Organizacijom i postupanjem sa zatvorenicima, uključujući i one sa problemima oko mentalnog zdravlja, nikada se nisu bavile odgovarajuće vlasti kao što su Ministarstvo pravde (i njegova Popravna služba Kosova) i Ministarstvo zdravlja (i njegova Zatvorska zdravstvena jedinica). Zatvorenici sa mentalnim problemima i dalje se drže u pritvorskim centrima ili popravnim centrima do odluke suda ili čak i nakon završetka suđenja. Međutim, infrastruktura, službe i tretman nisu na odgovarajući način prilagođeni njihovim specifičnim potrebama i zahtevima, što je suprotno kosovskom zakonskom okviru i direktno važećim instrumentima ljudskih prava koji su gore navedeni.

18. Iako postoje verbalno prihvaćene obaveze po pitanju preporuka specijalnog izvestioca o mučenju i drugim okrutnim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kažnjavanju, relevantne institucije, kao što su Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja i Sudski savet Kosova (SSK)¹⁹, tek treba da preduzmu mere i u skladu sa ovim preporukama. Te preporuke o obuhvataju uspostavljanje sistematskih programa obuke o Istambulskom protokolu²⁰ za zdravstvene radnike koji pregledaju osobe lišene slobode, kao i za advokate, tužioce i sudije, kako bi se poboljšao njihov kapacitet za otkrivanje i dokumentovanje mučenja i drugih oblika nedopuštenog tretmana.²¹

19. U ovoj oblasti ljudskih prava, trenutna pitanja koja zabrinjavaju obuhvataju nekažnjivost u slučajevima zlostavljanja, neuspeh da se adekvatno reše specifične potrebe grupa i osoba u ugroženom položaju u mestima pritvora (npr. žene, deca i mladi, starije osobe, osobe sa hroničnim bolestima i mentalnim invaliditetom i LGBT+ osobe), zatim su tu neefikasne istrage i neuspeh da se odrede prioritete pri procesiranju slučajeva u skladu ovim pitanjima i problemima. Policijska ispitivanja i istrage i dalje ostaju izvan okvira mehanizama praćenja. Žalbe na maltretiranje tokom ispitivanja i istraga dodatno podvlače potrebu uspostavljanja (tamo gde nedostaju) i sprovođenja mehanizama nadzora u policiji Kosova.

4.2. Pravo na slobodu i sigurnost osobe, pravo na pravično suđenje i pristup pravdi

20. Ustav i zakonodavstvo Kosova,²² kao i direktno važeći instrumenti o ljudskim pravima²³, pružaju snažan pravni okvir koji štiti pravo na slobodu i sigurnost ličnosti, prava na pravično suđenje i pristup pravdi, uključujući ovde i pravo bilo koje osobe da osporava zakonitost svog hapšenja pred nezavisnim tribunalom. Ova prava su ključni stubovi vladavine zakona i predstavljaju vitalnu komponentu pravednog i demokratskog društva. Između ostalog, ona garantuju onima koji su optuženi za zločin ili su umešani u neki drugi pravni spor pravovremenu, pravičnu i javnu raspravu pred nezavisnim i nepristrasnim sudom.²⁴

19 SSK nadgleda sprovođenje pravde i nadležan je organ da odlučuje o politikama i izgradnji kapaciteta i da nadgleda sprovođenje preporuka koje se odnose na pravosudni sistem.

20 OHCHR, *Istambulski protokol: Priručnik o delotvornoj istrazi i dokumentovanju torture i drugog surovog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja* (UN, 2004).

21 Izveštaj specijalnog izvestioca o mučenju, beleška 11, str. 19.

22 Ustav Kosova, beleška 2, čl. 29-34; Zakonik o krivičnom postupku iz 2012., beleška 10, čl. 3-5, 9-12, 13-15.

23 Ustav Kosova, beleška 2, čl. 22; videti takođe UDHR, čl. 3, 9-11; ICCPR čl. 14-15; ECHR, čl. 6

24 CoE, *Pravo na pravično suđenje*, poslednji pristup 8. maj 2020.

21. Uprkos ovom normativnom okviru koji podržava pošteno, nezavisno, nepristrasno i pravедno sprovođenje pravde, kosovski pravosudni sistem i dalje potkopava, između ostalog, nedostatak odgovornosti i pitanje transparentnosti, neuspeh da se pravilno kažnjava korupcija na visokom nivou, veliko opterećenje zbog zaostalih nerešenih predmeta, nedostatak zadovoljavajućeg profesionalizma, kao i postupci koji su dugotrajni i političko uplitanje.

22. Veliki broj predmeta i broj zaostalih nerešenih slučajeva, koji su posledica neefikasnog upravljanja predmetima, nedovoljnih resursa i kadrovskih kapaciteta i sporog napredovanja u rešavanju slučajeva tokom godina, i dalje sprečavaju efikasno sprovođenje pravde i pravičan postupak. Tempo rešavanja slučajeva je i dalje spor, što doprinosi klimi pravne neizvesnosti za mnoge na Kosovu. Pored novih slučajeva, hiljade starih nerešenih slučajeva prenosi se svake godine. Na kraju 2019. godine, na kosovskim sudovima ostalo je nerešeno 216.899 predmeta.²⁵ Digitalne i aktivne prakse upravljanja predmetima, poput sistema upravljanja informacijama o predmetima, doprinele su određenom napretku u ovoj oblasti, poboljšavajući efikasnost pravosudnog sistema.²⁶

23. Od oktobra 2018. do septembra 2019. godine primećeno je nekoliko nepravilnosti i prekršaja prilikom praćenja i nadgledanja osnovnih sudova na Kosovu, posebno u slučajevima koji se tiču korupcije i organizovanog kriminala, kao što su odlaganja sudskih ročišta, prekidi ročišta, neadekvatno pripremljeni tužioc, kršenja zakonskih odredaba koje se odnose na zakonske rokove za procesiranje predmeta²⁷ i kršenja ljudskih prava.²⁸

24. Izveštaj GLPS naglasio je slične probleme u 2019.²⁹ On je dao poseban uvid u proceduralne prekršaje i kršenja ljudskih prava, što uključuje i nečitanje optužnice optuženom, a to predstavlja grubo kršenje zakona.³⁰ Pored toga, GLPS je takođe izvestio da su se događale i druge povrede zakona, kao što je nepoštovanje prava optuženog da komunicira na jeziku koji razume.

25. Prema istom izveštaju GLPS, imenovanju šest i tri sudije SSK-a u Posebna odeljenja Osnovnog suda u Prištini, odnosno Apelacionog suda 2019. godine, nedostajalo je odgovornosti i transparentnosti, što izaziva zabrinutost za kompetentnost i profesionalnost imenovanih, a sve je to moglo negativno uticati na poverenje javnosti u rad SSK i u pravosudni sistem uopšte³¹. GLPS takođe izveštava da SSK često ne uspeva da sprovede postupak protiv sudija koji tokom svog rada krše materijalno krivično pravo, čime se dodatno umanjuje poverenje građana u pravosudni

25 SSK, 'Godišnji izveštaj statistike o radu sudova za 2019. godinu' (2019) str. 3, dostupno samo na [albanskom](#) i [srpskom](#) jeziku.

26 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 9.

27 Kao što su potvrdili i GLPS i KRCT.

28 Organizacija za demokratiju, borbu protiv korupcije i dostojanstvo, Čohul, 'Pristup pravdi, izveštaj praćenja rada sudova, oktobar 2018 – septembar 2019' (2019), str. 10.

29 Vidi generalno, GLPS, 'Padanje u opskurnost. Analiza preseka razvoja događaja u pravosudnom sistemu na Kosovu' (jun do septembra 2019) (u daljem tekstu Fading into Obscurity).

30 Ibid., str. 19.

31 Ibid., str. 4-6.

sistem³². GLPS takođe tvrdi da je bilo sumnjivih i nezakonitih imenovanja od strane Tužilačkog saveta Kosova (TSK)³³, kao što je imenovanje vršioca dužnosti glavnog tužioca Osnovnog tužilaštva u Prištini³⁴. Konkretno, političko uplitanje u pravosudni sistem rezultiralo je „spornim imenovanjima i nejasnim mandatima“³⁵.

26. U 2019. godini, kosovske OCD su iskazale zabrinutost zbog kršenja prava na suđenje u razumnom roku. Prema GLPS, pravo okrivljenih koji su suočeni sa krivičnim gonjenjem na suđenje u razumnom vremenskom roku povređeno je u najmanje šest slučajeva. KRCT je takođe registrovao brojne slučajeve kada pravosudni sistem na Kosovu nije poštovao princip presuđivanja u razumnom roku i u krivičnim i u građanskim stvarima.

27. Prekomerna upotreba i dužina pritvora, kao i kašnjenja u žalbenim postupcima, i dalje su na zabrinjavajućem nivou u vezi sa pravom na slobodu i bezbednost osobe. Prema KRCT, skoro 40 odsto zatvorske populacije čeka konačnu presudu, dok je znatan broj osoba držan u pritvoru više od 5 godina. KRCT se zalagao za povećanu upotrebu alternativnih mera po pitanju pritvora, uključujući ovde i podnesak o angažovanju tzv. *amicus curiae* koji je dostavljen Ustavnom sudu Kosova u predmetu br. KI 10/18 koji se odnosio na nekoliko aspekata prava na slobodu i bezbednost osobe i pravično suđenje. U tom slučaju, Ustavni sud je presudio da je produžavanje pritvora bez kontinuiranog i individualizovanog ispitivanja okolnosti bio prekršaj prava na slobodu i sigurnost ličnosti.³⁶ Učinivši ovo, Sud je ugradio novi standard u sudsku praksu prilikom odlučivanja o „pritvoru – dok se čeka suđenje“, gde se od sudija zahteva individualna procena svih relevantnih okolnosti u svakom predmetu, što predstavlja pozitivan korak po ovom pitanju.

28. Ponovljena suđenja su jedan od ključnih faktora koji doprinose neopravdanom odlaganju i dugotrajnim sudskim postupcima na Kosovu. Kada se predmet vrati na ponovno suđenje, rasprave ne počinju mesecima, a u određenim slučajevima su potrebne i godine da se održi prvo ročište. To je delimično i zbog činjenice da kosovski sudovi teže da računaju vremenski period za raspravu od datuma upućivanja svakog slučaja, što, prema oceni ombudsmana, krši sudsku praksu ECHR koji zahteva da se vreme računa od trenutka kada je slučaj prvi put podnesen.³⁷ Pored preporuke da se prizna prednost ponovljenim suđenjima pre novih zahteva, ombudsman je podneo nekoliko pisama sudovima podsećajući na njihovu obavezu da započnu ponovljena suđenja bez odlaganja, a posebno u slučajevima kada su okrivljeni u pritvoru.³⁸

29. TSK je 2014. godine usvojio Standardne operativne procedure za izbor ciljeva u vezi sa teškim krivičnim delima, kao i za međuinstitucionalnu saradnju čiji je cilj sprečavanje, otkrivanje, istraga i suđenje počiniocima najtežih krivičnih dela, što, pak, takođe omogućava i oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima. U 2015. godini, SSK je „doneo odluku kojom se obavezuju

32 Ibid., str. 6.

33 Ovo je najviše telo koje ima zadatak da obezbedi nepristrasnost, nezavisnost i profesionalnost kosovskog tužilačkog sistema.

34 *Fading into Obscurity*, beleška 29, str. 9-11.

35 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 9.

36 Ustavni sud Kosova, [Predmet br. KI 10/18](#) (8. oktobar 2019), stav. 104-109.

37 IOK, [‘Godišnji izveštaj 2019 br. 19’](#) (2. aprila 2020), str. 27 (u daljem tekstu 2019 Izveštaj IOK).

38 Ibid., str. 27, 127-128.

predsednici sudova i sudije da daju prioritet svim predmetima sa znakom „LV“ [Liberalizacija viznog režima].³⁹ Međutim, angažman na tim slučajevima, što je kriterijum za viznu liberalizaciju Kosova i takođe pokazatelj nezavisnosti pravosudnog sistema, i dalje je na niskom nivou. Od decembra 2014. do juna 2019. godine ciljan je samo 51 takav slučaj (38 optužnica, osam predmet pod istragom, istrage su završene u četiri slučaja i u jednom slučaju je obustavljeno). Od 51 ciljanog predmeta, 36 slučajeva odnosi se na korupciju, a 15 na organizovani kriminal.⁴⁰

30. Izvršenje sudskih odluka je druga oblast koja zahteva poštovanje odredaba zakona i dodatnu pažnju. Srpska pravoslavna crkva (SPC) izrazila je zabrinutost što opština Dečani nastavlja sa namerom da izgradi tranzitni put ka Crnoj Gori koji bi prolazio kroz posebno zaštićenu zonu u blizini manastira Visoki Dečani.⁴¹ Opštinski funkcioneri u Dečanima nastavili su da odbijaju da izvrše odluku Ustavnog suda iz 2016. godine kojom je zaključeno da 24 hektara zemlje u posebnoj zaštićenoj zoni treba da se vrate manastiru⁴² i da se to registruje u katastru, dok centralne kosovske institucije, pak, nisu preduzele bilo koju radnju sa ciljem izvršenja odluke Suda.⁴³

31. Pozitivni razvoj događaja se jasno pokazao kroz objavljivanje presuda sudova, što je vidljivo doprinelo transparentnosti pravosudnog sistema. Osnovni sudovi, Apelacioni sud i Vrhovni sud sve više objavljuju presude. Od maja do novembra 2019. godine, kosovski sudovi objavili su 6.611 presuda, dok je od januara 2016. do aprila 2019. godine bilo samo 10.091 objavljenih presuda.⁴⁴

32. Prema ADRC, pristup pravdi se poboljšao u regionu Mitrovice, naročito nakon uspostavljanja integrisanog pravosudnog sistema posle primene segmenta Briselskog sporazuma o integraciji pravosuđa⁴⁵, koji je počeo u oktobru 2017. Pre integracije, bila su dva odvojena pravosudna sistema u regionu: kosovski pravosudni sistem na jugu i srpski sistem severno od reke Ibar. Interni osnovni sud i osnovno tužilaštvo u Mitrovici uspešno su integrisani i imaju odgovarajuće olakšice. U obe institucije je povećan broj osoblja i usluge su dostupne svima, što ranije nije bio slučaj. Nakon ovih poboljšanja, lokalne zajednice su uvidele da je lakše pristupiti pravdi i da su sud i tužilaštvo u Mitrovici pristupačniji, nepristrasniji i transparentniji nego ranije.⁴⁶ Bez obzira na to, još uvek postoje izazovi koje je potrebno prevazići, kao što su neodlučnost zajednice kosovskih Srba (K-Srba) da se uključi u integrisani sistem i loši ili zakasneli prevodi i dvojezične usluge, što može da bude smetnja za pristup pravdi i ostvarivanje punog potencijala integrisanog sistema.⁴⁷

39 KLI, 'Propusti u ciljanim slučajevima: Analitički izveštaj zasnovan na sistematskom praćenju svih ciljanih slučajeva za liberalizaciju viza (januar 2015 – maj 2019)' (maj 2019), str. 4.

40 Ibid., str. 4-5.

41 US Department of State, 'Kosovo 2019 Međunarodni izveštaj o verskim slobodama' (10. jun 2020), str. 1, 8 (u daljem tekstu 2019 US State Dept. Izveštaj o slobodi veroispovesti).

42 Ibid., str. 1, 7-8; videti takođe UNSC, 'Report of the UN Secretary-General on the United Nations Interim Administration in Kosovo' (3. jun 2019) UN Doc. S/2019/461, stav. 19; UNSC, 'Report of the UN Secretary-General on the United Nations Interim Administration in Kosovo' (4. oktobar 2019) UN Doc. S/2019/797, stav. 21.

43 2019 US State Dept. Izveštaj o slobodi veroispovesti, beleška 41, str. 1, 7-8.

44 FOL pokret, 'Program jačanja pravosudnog sistema: Praćenje objavljivanja presuda' (januar 2020), str. 6.

45 Briselski sporazum o pravosuđu (10. februar 2015).

46 Unos ADRC-a na osnovu njegove nadolazeće publikacije 'Pravda u Mitrovici: javna percepcija', str. 25-29, 31.

47 Ibid., str. 3, 23, 28, 52-53.

33. Zakon br. 03/L-057 o medijaciji usvojen je 2008. godine kako bi podržao napore u vezi sa pristupom pravdi na Kosovu. Od početka funkcionisanja i primene zakona u regionu Mitrovice 2013. godine, region je posebno profitirao od medijacije, gde je otprilike 4.200 stranaka suda pristupilo pravdi preko medijacije, što je pak rezultiralo zaključenjem značajnog broja slučajeva Osnovnog suda i tužilaštva u Mitrovici.

34. Novim Zakonom br. 06/L-009 o medijaciji koji je stupio na snagu 2018. godine, predviđeno je, između ostalog, i osnivanje Komore medijatora. Iako još uvek ne funkcioniše u punom kapacitetu, Komora medijatora je osnovana krajem 2019. godine radi okupljanja kosovskih medijatora u jednu instituciju sa ciljem zaštite njihovih interesa i prava i razvoja delatnosti medijacije. Novim zakonom je takođe utvrđeno da Komora i njeni akti moraju da se odobre od Ministarstva pravde, ali to se još nije dogodilo. Ministarstvo pravde još uvek nije potpisalo dva podzakonska akta relevantna za medijaciju koja regulišu privatno (odnosno vansudsko) posredovanje (medijaciju) i naknade za medijatora. Kako su oba podzakonska akta od izuzetne važnosti za vršenje medijacije i njen opšti razvoj na Kosovu, njihovo dugotrajno odsustvo ostaje pitanje koje zabrinjava.

35. Prema ADRC, jednom od ključnih vršilaca medijacije i akteru u regionu Mitrovice i šire, primena novog zakona o medijaciji i njegovih podzakonskih akata zahteva dodatno pojašnjenje, institucionalnu posvećenost i praktično usklađivanje. Sada, kada su usluge medijacije integrisane u osnovne sudove i osnovna tužilaštva Kosova, kako je i predviđeno novim Zakonom o medijaciji, ove institucije moraju da obezbede odgovarajući i dovoljan radni prostor za aktivnosti medijacije, tamo gde ga nema. Sudski i tužilački službenici, oni koji se bave medijacijom, nakon integracije u ove institucije zahtevaju obuku usredsređenu na medijaciju i treba da budu posvećeni samo aktivnostima vezanim za medijaciju, što se trenutno ne dešava u mnogim slučajevima. Pored toga, potrebno je uložiti napore da se sudijama i tužiocima pomogne da se bolje upoznaju sa novim zakonodavstvom i da identifikuju i izgrade kapacitete medijatora, uključujući ovde i razvoj novih medijatora iz manjinskih zajednica, jer su oni trenutno nedovoljno zastupljeni u medijaciji na Kosovu. Novi zakon je takođe uveo obaveznu medijaciju za određene sudske slučajeve, ali sudije i dalje ne poštuju u potpunosti ovaj važan zahtev dok se bave medijacijom. Potrebno je pažljivije praćenje praktične primene medijacije kako bi se ocenili preostali izazovi, razvila poboljšanja i obezbedio kvalitet. Takođe je neophodno nastaviti sa promovisanjem i unapređenjem svesti o medijaciji kod opšte populacije.

4.3. Sloboda izražavanja i mišljenja i pravo na informacije

36. Član 40. kosovskog Ustava štiti slobodu izražavanja i mišljenja i pravo na informacije na Kosovu, uz ograničenja „neophodna da se spreči provokacija nasilja i neprijateljstvo na osnovu rase, nacionalnosti, etničke pripadnosti ili vere“. Sloboda izražavanja i mišljenja i pravo na informacije zaštićeni su i kroz nekoliko instrumenata ljudskih prava koji direktno važe na Kosovu.⁴⁸ Članovi 41. i 42. Ustava takođe garantuju pravo pristupa javnim dokumentima i slobodu medija. Kosovsko zakonodavstvo koje se odnosi na slobodu izražavanja u skladu je sa sudskom praksom ECHR,⁴⁹ kao

48 Ustav Kosova, beleška 2, čl. 22; videti takođe UDHR, čl. 19; ICCPR, čl. 19; ECHR, čl. 10.

49 Evropska komisija, 'Izveštaj za Kosovo 2019' (29. maj 2019), str. 26 (u daljem tekstu 2019 Izveštaj EK).

i sa standardima Evropske unije (EU) i međunarodnim standardima. Zakon br. 06/L-085 o zaštiti uzbunjivača („zviždača“), koji je stupio na snagu u januaru 2019, uspostavlja pravila, postupke i obaveze za podršku i zaštitu uzbunjivača koji se izjašnjavaju o kršenjima u javnom i privatnom sektoru⁵⁰ u skladu sa preporukom Saveta Evrope o zaštiti uzbunjivača.⁵¹ Novi zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima stupio je na snagu jula 2019. godine i ima za cilj da garantuje pravo svake osobe bez ikakve diskriminacije na pristup javnim dokumentima koje javne ustanove proizvode, dobijaju, održavaju ili kontrolišu, kao i pravo na ponovnu upotrebu dokumenata iz javnog sektora.⁵² Ovim novim zakonom uspostavljena je i Agencija za informacije i privatnost kao nezavisno telo odgovorno za praćenje njegove primene.⁵³ Iako na Kosovu postoji čvrst zakonski okvir, primena ovih prava u praksi ostaje na zabrinjavajućem nivou.

37. Primena Zakona o zaštiti od zviždača biće težak zadatak s obzirom na visok nivo korupcije i nepotizma i pravosudne neefikasnosti, a i uzimajući u obzir slučajeve u kojima su ljudi „kažnjeni“ zbog prijavljivanja prekršaja povezanih sa određenim ličnostima.⁵⁴ SKK nije uspela da izmeni Zakon o Radio Televiziji Kosova ili da odobri novi zakon kojim bi Radio Televizija Kosova (RTK) obezbedila finansijsku nezavisnost od budžeta Vlade Kosova (VK). Sindikat radnika RTK pozvao ih je da ne budu uključeni u novi Zakon br. 06/L-111 o platama u javnom sektoru, jer bi to takođe narušilo njihovu nezavisnost.⁵⁵

38. Što se tiče slobode medija, „Freedom House“ i dalje ocenjuje Kosovo kao delimično slobodno i delimično nezavisno zbog političkog uplitanja.⁵⁶ Udruženje novinara Kosova (AJK), kao i medijske kuće, izveštavali su o 20 slučajeva fizičkih napada ili verbalnih pretnji upućenih novinarima, poput komentara protiv lista „Gazeta Express“ od strane Demokratske stranke Kosova (PDK)⁵⁷ i fizičkog napada ministra na novinara.⁵⁸ Što se tiče uređivačke nezavisnosti, novinarima u nekim slučajevima prethodi otkaz ako stvaraju, objavljuju ili emituju izveštaje o određenim temama ili ako su kritični prema vladi, političkim strankama ili određenim zvaničnicima.⁵⁹ Nedostatak finansijskih resursa u medijskom sektoru, novinari koji rade sa niskim platama i bez ugovora, kao i nedostatak transparentnosti u vlasništvu medija, ostaju ključni izazovi za slobodu medija na Kosovu. Kao takva, ova pitanja čine uređivačku nezavisnost ranjivom na korupciju i sklonu samocenzuri i stvaraju atmosfere profesionalne nesigurnosti, a sve to može ugroziti slobodu izražavanja.

50 Zakon br. 06/L-085 o zaštiti uzbunjivača (12. decembar 2018), čl. 1-2.

51 CoE, *Preporuka CM/Rec(2014)7 i objašnjavajući memorandum o zaštiti uzbunjivača* (CoE, oktobar 2014).

52 Zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima (4. jul 2019), čl. 1.

53 Ibid., čl. 27.

54 Liridona Ademaj, 'Rasti ndaj djalit të Shpend Maxhunit, suspendohet polici' (*kallxo.com*, 27. novembar 2018).

55 KOHA, 'RTK largohet nga ligji për paga, bën thirrje që të miratojë ligjin e ri' (2. februar 2019).

56 Freedom House, 'Nacije u tranzitu 2020: Kosovo' (6. maj 2020).

57 AJK, 'Gjuhë linçuese ndaj Gazetës Express nga PDK' (22. avgust 2019).

58 AJK, 'Sulm fizik i ministrit Endrit Shala ndaj gazetarit Ensar Ramadani' (17. decembar 2019).

59 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 13.

39. Zakon br. 02/L-15 o Nezavisnoj komisiji za medije (IMC) i emitovanju daje IMC dovoljna ovlašćenja za regulisanje radiodifuznih medija, ali treba učiniti više u vezi sa Internet medijima. Internet mediji se ne licenciraju niti nadgledaju od strane IMC, što ih čini ranjivim za zloupotrebe, a to rezultira mogućim kršenjima prava na privatnost i slobodu izražavanja, poput podrivanja privatnosti pojedinaca i omogućavanja potencijalnih slučajeva govora mržnje i klevete.⁶⁰ U decembru 2019. godine IMC je usvojio Nacrt etičkog kodeksa za pružaoce audio i audiovizuelnih medijskih usluga na Kosovu,⁶¹ koji je u velikoj meri kritikovao civilno društvo i pružaoce medijskih usluga zbog kršenja ustavnih principa.

40. Bilo je slučajeva koji uključuju govor koji izaziva, ohrabruje ili vodi nasilju, ili pak sadrže govor mržnje, diskriminaciju ili neprijateljstvo. Govor mržnje na Internetu protiv aktivista za LGBT+ prava ostaje zabrinjavajući, jer su tokom 2019. godine dobili više od 150 pretnji smrću na mreži, od kojih nijedna nije procesirana.⁶² Revidirani krivični zakonik, koji je stupio na snagu u aprilu 2019, dodao je seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao osnovu za dela mržnje, ojačavajući zaštitu LGBT+ zajednice.⁶³ Ipak, ispostavilo se da su ljudi uglavnom slobodni da izražavaju svoja politička mišljenja bez straha, i otvorio se prostor za diskusiju o osetljivim pitanjima.⁶⁴

41. Pravo na pristup informacijama takođe ostaje pitanje za zabrinutost na Kosovu. U 2019. godini podneto je 106 žalbi koje se odnose na uskraćivanje prava na pristup javnim dokumentima, od čega je 99 otvoreno za istragu.⁶⁵ Većinu ovih žalbi podneli su mediji i nevladine organizacije protiv javnih institucija na centralnom nivou. Prema ombudsmanu, nesprovođenje Zakona br. 03/L-178 o klasifikaciji informacionih i sigurnosnih odobrenja rezultiralo je odbacivanjem zahteva za pristup javnim dokumentima zbog stepena diskrecije državnih vlasti za pristup dokumentima koji su označeni kao klasifikovani.⁶⁶ Stalni zaostaci u pravosudnom sistemu takođe su ometali sposobnost da se adekvatno odgovori na žalbe u vezi sa uskraćenim pristupom javnim informacijama.

4.4. Sloboda mirnog okupljanja

42. Član 43. kosovskog Ustava izričito garantuje slobodu mirnog okupljanja, koja je na Kosovu zaštićena i kroz nekoliko direktno primenjivih instrumenata o ljudskim pravima⁶⁷. Kosovska policija kategorizuje okupljanja u tri vrste: (1) nasilni ili mirni protesti; (2) manifestacije i koncerti; i (3) okupljanja u predizbornim kampanjama.⁶⁸ Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima predviđa da sva lica na Kosovu imaju pravo da učestvuju u javnim skupovima i definiše okupljanje kao okupljanje više od 20 ljudi sa ciljem izražavanja javnih, društvenih, političkih ili rasnih pitanja. On uspostavlja pravo na slobodu okupljanja, slobodu govora u mirnim okupljanjima i odgovornosti

60 2019 Izveštaj EK, beleška 49, str. 26.

61 IMC, 'Ftesë Publike për Komente' (9. decembar 2019), takođe dostupno na [srpskom](#).

62 Human Rights Watch, 'Svetski izveštaj 2020' (4. januar 2020), str. 338.

63 Videti, npr, 2019 Krivični zakonik, beleška 9, čl. 70.2.12, 141.1, 321.4.

64 Freedom House, 'Sloboda u svetu 2020: Kosovo' (4. mart 2020) (u daljem tekstu 2020 Freedom House izveštaj).

65 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 44.

66 Ibid., str. 144.

67 Ustav Kosova, beleška 2, čl. 22. Videti takođe UDHR, čl. 20; ICCPR, čl. 21; ECHR, čl. 11.

68 Jeton Mehmeti, 'Monitoring prava na slobodno okupljanje' (GAP institut i Evropski centar za neprofitno pravo, januar 2019.), str. 6 (u daljem tekstu Mehmeti).

organizatora,⁶⁹ mada omogućava kosovskoj policiji da zabrani okupljanje ako nema dozvole, ako se drži na zabranjenom mestu, ima za cilj podsticanje mržnje ili nasilja ili ako može da se verovatno iskoristi u nasilne svrhe.⁷⁰

43. Konceptni dokument o javnim skupovima za 2018. godinu predložen je radi boljeg regulisanja zakonskog okvira koji reguliše okupljanje i njegovo usklađivanje sa međunarodnim standardima. On izaziva zabrinutost u pogledu različitih interpretacija ključnih termina u važećem zakonu, ističući da su potrebna pojašnjenja da bi se izbegle nejasnoće.⁷¹ Konceptni dokument odobrila je Vlada 30. oktobra 2018. i predloženo je da se on doda u zakonodavnu agendu za 2019. godinu.⁷²

44. Sloboda okupljanja je „generalno poštovana“ na Kosovu 2019.⁷³ Za razliku od prethodnih godina kada su demonstracije dovodile do velikog nasilja i konfrontacije, demonstracije velikih razmera poslednjih godina proticale su mirno i bez nasilja od strane demonstranata ili službenika organa bezbednosti. Na skupovima se povremeno nameću bezbednosna ograničenja.⁷⁴ Kosovska policija mora da bude otvorenija za zahteve za informacije o okupljanjima i za konkretno izveštavanje u ovoj oblasti.⁷⁵ Postojeći okvir koji reguliše slobodu okupljanja je potrebno ažurirati.⁷⁶

4.5. Sloboda udruživanja

45. Član 44. Ustava garantuje slobodu udruživanja, uključujući ovde i pravo svakoga da osniva, pridružuje se i učestvuje u nekoj organizaciji bez traženja tuđe dozvole, kao i da osniva sindikate. Dalje se predviđa da nadležni sudovi mogu zabraniti organizacije koje „krše ustavni poredak, krše ljudska prava ili slobode ili podstiču rasnu, nacionalnu, etničku ili versku mržnju“. Nekoliko instrumenata ljudskih prava koji se direktno primenjuju na Kosovu takođe podržavaju slobodu udruživanja.⁷⁷ Novi zakon br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladine organizacije (NVO) stupio je na snagu 2019. godine, kojim su priznata tri oblika NVO (tj. udruženja, fondacije i instituti).⁷⁸ Takođe se predviđa da NVO moraju da pružaju javnu ili uzajamnu korist, ali i im se daje i povoljan poreski status.⁷⁹ Zakon br. 04/L-011 o organizovanju sindikata na Kosovu podržava pravo na osnivanje sindikata u privatnom i javnom sektoru,⁸⁰ dok Zakon br. 03/L-212 o radu uspostavlja prava vezana za rad koja su relevantna i za slobodu udruživanja.⁸¹

69 Ibid., str. 14.

70 Peaceful Assembly Worldwide, 'Kosovo' (poslednji put ažurirano u novembru 2019).

71 Mehmeti, beleška 68, str. 14-15.

72 Ibid.

73 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 14.

74 2020 Freedom House izveštaj, beleška 64.

75 Mehmeti, beleška 68, str. 28.

76 Ibid.

77 Ustav Kosova, beleška 2, čl. 22. Videti takođe UDHR, čl. 21; ICCPR, čl. 22; ECHR, čl. 11.

78 Međunarodni centar za neprofitno pravo, 'Nonprofit Law in Kosovo' (trenutno od juna 2019 godine).

79 Ibid.

80 Zakon br. 04/L-011 o organizovanju sindikata na Kosovu (26. avgust 2011) (u daljem tekstu Zakon o sindikatima).

81 Zakon br. 03/L-212 o radu (1. decembar 2010) (u daljem tekstu Zakon o radu).

46. Godine 2019. na Kosovu je sloboda udruživanja „generalno poštovana“.⁸² „Freedom House“ je primetio da nevladine organizacije uglavnom deluju bez prepreka, iako su povremeno pod pritiskom vlade. Međutim, iako se pravo na osnivanje sindikata formalno zadržava, postoji jasan jaz u implementaciji. Radnici koji žele da osnuju sindikate često su zastrašivani od strane poslodavaca.⁸³ Pored toga, veličina neformalnog tržišta rada i visok nivo nezaposlenosti na Kosovu otežavaju održavanje prava povezanih sa radnicima, uključujući ovde i slobodu udruživanja i prava kolektivnog pregovaranja.

47. Drugo čitanje nacrtu Zakona br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladine organizacije u SKK u novembru 2018. godine dodalo je nekoliko problematičnih amandmana koji su potencijalno ugrozili nezavisnost i status nevladinih organizacija, uključujući ovde mogućnost da organi vlasti mogu da ukinu registraciju NVO na osnovu nejasnih odredaba. Nakon intenzivnog zalaganja i angažovanja civilnog društva na Kosovu, zakon zasnovan na inicijalnim doprinosima i mišljenjima nevladinih organizacija usvojen je i stupio je na snagu 2019. godine bez ovih problematičnih amandmana.⁸⁴

4.6. Sloboda verovanja, savesti i veroispovesti

48. Kosovski Ustav garantuje i podržava slobodu verovanja, savesti i veroispovesti, što uključuje i uspostavljanje Kosova kao sekularnog i neutralnog prema religiji, obezbeđivanje zaštite verskog nasleđa i zabranu diskriminacije na verskoj osnovi.⁸⁵ Nekoliko instrumenata ljudskih prava koji štite ovu slobodu direktno se primenjuju na Kosovu.⁸⁶ Zakon o slobodi veroispovesti na Kosovu takođe garantuje slobodu verovanja, savesti i veroispovesti svim verskim zajednicama na Kosovu, uključujući ovde i u pogledu jednakih prava i zakonske zaštite i imovinskih prava.⁸⁷ Međutim, on ne pruža verskim zajednicama pravo da se registruju kao pravno lice, što, prema Venecijanskoj komisiji (VC), krši članove 9 i 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima, na osnovu čega će se verovatno verske zajednice susretati sa „diskriminatornim pravnim preprekama“ u vezi sa pribavljanjem ili iznajmljivanjem imovine, finansijskim poslovima, ugovorima i zaštitom njihovih prava u pravnim forumima.⁸⁸

49. Revidirani nacrt zakona kojim se žele izmene Zakona o slobodi veroispovesti kako bi se verskim zajednicama na Kosovu omogućilo da se registruju i dobiju status pravnog lica još je u toku od oktobra 2017. Prvobitno je pripremljen na osnovu preporuka međunarodnih aktera i zahteva verskih zajednica na Kosovu,⁸⁹ zatim je nacrt predloga zakona revidiran 2017. godine i na kraju

82 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 14.

83 2020 Freedom House izveštaj, beleška 64.

84 Civicus, 'Izmene i dopune Zakona koji uređuje slobodu okupljanja su odbačene' (28. jun 2019).

85 Ustav Kosova, beleška 2, čl. 8-9, 24, 38, 39, 57-59.

86 Ibid., čl. 22. Videti takođe UDHR čl. 18; ICCPR čl. 19, 26-27; ECHR čl. 9, 14; CoE okvirna konvencija, čl. 4, 5, 7-8.

87 Zakon br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu (1. aprila 2007), čl. 3, 12.3.

88 Pogledajte Evropsku komisiju za demokratiju kroz zakon (Venecijanska komisija), 'Mišljenje o nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakona br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu' (25. mart 2014), stav. 12, 45 (u daljem tekstu 2014 VC mišljenje); videti takođe Stručni panel Instituta za religiju i javnu politiku o verskom zakonodavstvu i primeni, 'Analiza Zakona o slobodi veroispovesti na Kosovu usvojenog u Skupštini Kosova' (10. oktobar 2006), str. 2, 6 (u daljem tekstu 2006 Institut za analizu religije); Videti takođe 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 4.

89 2006 Institut za analizu religije, beleška 88, str. 2, 6; vidi i 2014 VC Mišljenje, beleška 88, par. 12; takođe videti 'Treće mišljanje Savetodavnog odbora za implementaciju Okvirne konvencije na Kosovu' (10. jun 2013), stav. 90.

je stavljen na dnevni red SKK u maju 2019. godine, mada ga SKK nije ni raspravljala ni usvajala 2019.⁹⁰ Ako bude usvojen, nacrt zakona predviđa automatsku registraciju i zakonski status za šest priznatih verskih zajednica na Kosovu i izbornu registraciju za „nove“ verske zajednice ako su ispunjeni određeni uslovi. VC je utvrdila da je ovaj diferencirani sistem u skladu sa članovima 9 i 14 EKLJP-a, jer na Kosovu postoji „objektivna i opravdana osnova za istorijske razloge“ za različito tretiranje ovih verskih zajednica.⁹¹ Dok se zakon ne izmeni, verskim grupama nije dozvoljeno da se registruju kao pravna lica na Kosovu, što ih onemogućava da posluju, uskraćuje im ostvarivanje ili vođenje monetarnih partnerstava ili pravnih pitanja sa drugim javnim i privatnim subjektima.

50. Postoje 24 Specijalne zaštitne zone zasnovane na verskom i kulturnom značaju, koje su zakonski zaštićene od aktivnosti koje mogu narušiti ili oštetiti istorijsko, kulturno ili prirodno okruženje.⁹² Multietnička policijska jedinica pruža 24-časovnu specijalizovanu zaštitu ovim zonama.⁹³ Iako tokom dve godine nije bilo prijavljenih incidenata na ovim lokacijama, prijavljivane su krađe i vandalizam na lokacijama SPC van ovih zona.

51. IOK u 2019. godini nije primio niti istraživao, uključujući i obavezu po službenoj dužnosti, nijednu žalbu u vezi sa kršenjem slobode verovanja, savesti i veroispovesti garantovane kosovskim Ustavom i zakonskim okvirom.⁹⁴ Međutim, pojavili su se neki izveštaji 2019. godine u kojima se tvrdilo da opštinske vlade ne tretiraju verske organizacije podjednako u vezi sa imovinskim pitanjima, uključujući tu i ona u vezi sa odobrenjima za građevinske dozvole i dodeljivanjem grobnih mesta na javnim grobljima.⁹⁵ SPC je tvrdio, kao što je prethodno napomenuto, da su kosovske vlasti prekršile njihova imovinska prava odbijajući da sprovedu odluku Ustavnog suda iz 2016. godine kojom im je dodeljeno vlasništvo nad 24 sporna hektara zemlje u Specijalnoj zaštićenoj zoni u blizini manastira Visoki Dečani.⁹⁶

52. Administrativno cirkularno pismo Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije kojim je zabranjeno učenicima osnovnih i srednjih škola da nose versko odelo u školskim objektima i prostorima ostalo je na snazi krajem 2019. godine, uprkos sastanku održanom sa Islamskom zajednicom Kosova o ovom pitanju u julu 2019. godine.⁹⁷ Ipak, IOK nije dobijao izveštaje o školama koje su zabranile učenicima da nose versko odelo 2019. godine,⁹⁸ što je takođe potvrdila Islamska zajednica Kosova u pogledu muslimanskih učenika i nastavnika.⁹⁹ Međutim, iako se administrativni cirkular tehnički odnosi samo na srednje škole, lideri iz muslimanske zajednice izvestili su da su

90 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 1, 5.

91 2014 VC Mišljenje., beleška 88, par. 50-52, 55-64, 104-105..

92 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 4, 7.

93 Ibid., str. 7.

94 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 174.

95 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 1.

96 KOHA, 'Vazhdojnë mospjatimet për tokën rreth Manastirit të Decanit' (12. avgust 2019); 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 1, 7-8.

97 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 5-6.

98 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 174.

99 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 5.

se muslimani podnosioci zahteva za radna mesta i pozicije u Kosovskim bezbednosnim snagama (KBS) kao i u školama suočavali sa diskriminacijom prilikom zapošljavanja zbog nošenja verski karakteristične odeće tokom razgovora za posao.¹⁰⁰

53. Prema kosovskoj policiji, dogodio se 61 religiozno motivisan incident u prvih devet meseci 2019.¹⁰¹ Mnogi od ovih incidenata uključivali su krađu i oštećenje imovine i ciljali su SPC i muslimanske verske lokacije.¹⁰² Međutim, kako su „religija i etnička pripadnost često usko povezani“, postojali su određeni izazovi pri klasifikaciji ovih incidenata kao da su se desili na isključivo verskoj osnovi.¹⁰³

5. EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA

5.1. Pravo na rad

54. Kosovo ima osnovni zakonski okvir koji reguliše pitanja radnih odnosa.¹⁰⁴ Ustav Kosova garantuje jednaku zakonsku zaštitu i nediskriminaciju, pravo na rad i slobodan izbor zanimanja i slobodu udruživanja, uključujući i slobodu osnivanja sindikata.¹⁰⁵ Takođe je predviđeno da deca imaju pravo da budu zaštićena, između ostalog, i od eksploatacije.¹⁰⁶ Zakon br. 03/L-212 o radu koji je usvojen 2010. godine pruža zaštitu zaposlenima u privatnom i javnom sektoru.¹⁰⁷ Kosovski zakonski okvir takođe posebno zabranjuje diskriminaciju na radnom mestu,¹⁰⁸ uključujući i onu u oblastima slobodnog izbora zaposlenja, napredovanja, pristupa profesionalnoj obuci i rehabilitaciji, zatim oko jednake plate za jednak rad, poštenih i pravednih uslova rada i prava na odmor i slobodu udruživanja.¹⁰⁹ Bilo kakvo razlikovanje, isključivanje ili određivanje prioriteta u ovom pogledu dozvoljeno je samo na osnovu objektivnih kriterijuma koji su povezani sa znanjima i sposobnostima pojedinca.¹¹⁰ Zakon br. 2002/9 o inspekciji rada izmenjen je 2008. godine tako da mandat Inspekcije rada nadgleda sprovođenje odredaba o pravima na radu i zaštiti na radu, dok je Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu usvojen u 2013. Zakon br. 04/L-011 o organizaciji sindikata reguliše i utvrđuje prava i slobodu zaposlenih da

100 2019 US State Dept. Izveštaj o verskoj slobodi, beleška 41, str. 5-6.

101 Ibid., str. 1, 9.

102 Ibid., str. 9.

103 Ibid.

104 Zakon o radu, beleška 81; Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu (14 juni 2013); Zakon br. 04/L-219 o strancima (5 septembar 2013); Zakon br. 05/L-023 o zaštiti dojenja (23 novembar 2015); Zakon o sindikatima, beleška 80; Zakon br. 03/L-200 o štrajkovima (24 avgust 2010); Zakon br. 04/L-008 o Socijalno ekonomskom savetu (10 avgust 2011); Zakon br. 06/L-084 o zaštiti dece (17 juli 2019); Zakon br. 2002/9 o Inspekciji rada (19 decembar 2002), sa izmenama Zakona br. 03/L-017 (10 septembar 2008).

105 Ustav Kosova, beleška 2, Članovi 24, 44, 49.

106 Ibid., Čl. 50.

107 Zakon o radu, beleška 81.

108 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 24, 49; Zakon o radu, beleška 81; Zakon br. 05/L-21 o zaštiti od diskriminacije (26 juni 2015) (u daljem tekstu Zakon o zaštiti od diskriminacije); Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti (26 juni 2015) (u daljem tekstu Zakon o rodnoj ravnopravnosti).

109 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 64-65.

110 Ibid., str. 64.

osnivaju sindikalne organizacije u javnom i privatnom sektoru.¹¹¹ Zakon br. 06/L-084 o zaštiti dece, usvojen u junu 2019. godine, uspostavlja minimalnu starost za zapošljavanje i zabranjuje dečiji rad.¹¹²

55. Prema Savezu nezavisnih sindikata Kosova (BSPK), međutim, zakonski okvir Kosova nije na zadovoljavajući način sproveden 2019. godine zbog neadekvatnih resursa, inspekcija i pravnih lekova, kao i neadekvatnih kazni.¹¹³ Sudska primena kosovskog pravnog okvira za zaštitu radnih prava i dalje je neadekvatna zbog dugotrajnih postupaka iz radnih sporova i nedostatka specijalizovanog suda za radna prava.¹¹⁴ Dalje, zakonski i politički okvir Kosova o pitanjima rada treba da se dalje uskladi sa pravima i obavezama iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između EU i Kosova, posebno u vezi sa radnim uslovima za žene i podsticanjem anti-diskriminatorne politike. Iako su i javni i privatni sektor uglavnom poštovali slobodu udruživanja, uključujući ovde i pravo na osnivanje sindikata, neki poslodavci su koristili zastrašivanje da bi sprečili osnivanje sindikata, dok drugi poslodavci, posebno u privatnom sektoru, nisu poštovali pravo radnika na kolektivno pregovaranje.¹¹⁵

56. Prema Istraživanju o radnoj snazi za 2019. godinu, Kosovo je nastavilo da ima visoku stopu nezaposlenosti od 25,7%, što nesrazmerno više pogađa žene i mlade. Nezaposlenost je bila najveća među ženama, 34,4%, u poređenju sa muškarcima 22,6%. Mladi uzrasta od 15 do 24 godine suočili su se sa najvišom stopom nezaposlenosti u bilo kojoj grupi, sa 49,4%. Žene su se takođe suočile sa značajnim izazovima oko pristupa formalnom tržištu rada, uključujući i nemogućnost zapošljavanja, posebno na višim pozicijama, čak i ako su imale iste kvalifikacije kao i muškarci.¹¹⁶ Kosovski Romi (K-Romi), Aškalije (K-Aškalije) i Egipćani (K-Egipćani) i druge manjinske zajednice takođe su nailazili na prepreke pri njihovom uključivanju na tržište rada, kao što su nedostatak mogućnosti zapošljavanja, adekvatan prevoz, stručno osposobljavanje i fleksibilno radno vreme kao i sistemska diskriminacija i nedovoljna socijalna i kulturna uključenost. Dalje, jezik, rodni stereotipi i predrasude između zajednica takođe utiču na socijalnu interakciju.

57. Veliki broj nezaposlenih mladih ljudi koji predstavljaju najveći deo kosovskog stanovništva i dalje nastavlja da bude zabrinjavajući faktor. Prema Strategiji za mlade za 2019-2023. godinu, oko 54% mladih ne radi u svojim odabranim zanimanjima. Visoka stopa nezaposlenosti i opšti nedostatak mogućnosti su ključni razlozi zašto mladi ljudi odlaze sa Kosova.¹¹⁷ Akcioni plan za povećanje zaposlenosti mladih 2018-2020. naglašava važnost osiguranja kvaliteta stručne obuke i usklađivanja obrazovnih potreba sa tržištem rada radi povećanja zapošljivosti i samozapošljavanja. Da bi se odrazile potrebe tržišta rada, ovde se identifikuje potreba za preispitivanjem programa

111 Zakon o sindikatima, beleška 80.

112 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 48; 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 31.

113 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 30.

114 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 65.

115 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 30.

116 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 76.

117 Blerta Begisholli, 'Napuštajući Kosovo: Porast zakonske migracije je uzrok za strah o depopulaciji' (*balkaninsight.com*, 25 aprila 2019).

studija, a zatim je tu cilj da se studenti orijentišu ka studiranju u deficitarnim oblastima kao jedna od strategija za rast zapošljivosti i razvoj Kosova.

58. Uprkos tome što je zakonom zabranjena, diskriminacija u vezi sa zapošljavanjem se takođe događa na osnovu pola, rodnog identiteta, invaliditeta, religije, političke pripadnosti, manjinskog statusa, članstva u sindikatu i starosti.¹¹⁸ Prema ombudsmanu, nivo diskriminacije na poslu ostao je isti kao i prethodnih godina, bez „vidljivih rezultata i napretka u tom pogledu“.¹¹⁹ Konkretno, diskriminacija na osnovu pola ostala je rasprostranjena u zapošljavanju, napredovanju, platama, dužini ugovora, porodijskom odsustvu i seksualnom uznemiravanju na poslu. Na primer, BSPK je izvestio da su neki poslodavci diskriminirali žene tokom intervjua i ilegalno otpustili žene koje su bile trudne ili su zatražile porodijsko odsustvo.¹²⁰

59. Trenutni zakonski okvir o porodijskom odsustvu doprineo je diskriminaciji žena prilikom zapošljavanja,¹²¹ što se odražava na njihovu nisku stopu zaposlenosti. Takođe je ovo fragmentirano, jer se različiti zakoni različito bave i tretiraju diskriminaciju na osnovu pola (npr. Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zaštiti od diskriminacije i Zakon o radu). Zbog nedostatka usklađenosti prijavljeno je tek nekoliko slučajeva rodne diskriminacije na radnom mestu. Istraživanja pokazuju da je nivo svesti za prijavljivanje takve diskriminacije veoma nizak. Visoka stopa nezaposlenosti na Kosovu i strah od odmazde poslodavaca takođe su ometali prijavljivanje slučajeva diskriminacije na radnom mestu preko dostupnih mehanizama zaštite.¹²² Čak i kada se ovo prijavljuje, odgovornim institucijama nedostaje potrebno praktično iskustvo da bi se pravilno istražili i procesirali slučajevi diskriminacije.

60. Kada je reč o porodijskom i roditeljskom odsustvu, trenutni pravni okvir diskriminiše muškarce ne pružajući im dovoljno roditeljskog odsustva, što pojačava postojeće predrasude o socijalizovanim rodnim ulogama. Postojeći nacrt Zakona o radu isključuje porodijsko i očinsko odsustvo, što je stavljeno u poseban zakon. Rasprave o novom zakonodavstvu koje će uključivati radna prava i prava majke i očeva još uvek su u toku, a konačna odluka o tim pitanjima još uvek nije doneta.

61. Bavljenje neformalnom ekonomijom moglo bi da doprinese povećanju registrovanog rada, poboljšanju zaštite na radu za žene i muškarce koji trenutno rade u neformalnoj ekonomiji, dodajući im penzije kasnije u životu kako bi se smanjilo siromaštvo u poznijim godinama (ovo pogađa žene više nego muškarce) i poboljšavajući prihode za vladine programe. Iako je bavljenje neformalnom ekonomijom prioritet Vlade i EU, uključujući i rad u okviru Evropske reformske agende, ovo se nije baziralo na pravilnoj analizi uticaja polova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova. Svaka planirana intervencija koja se bavi neformalnom ekonomijom mora da razmotri kako takve intervencije mogu da utiču različito na žene i muškarce i da se osigurati pristup „da se ne nanosi šteta“.

118 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 32.

119 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 65.

120 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 32.

121 Iliriana Banjska, David JJ Ryan, Nicole Farnsworth, et al., *Rodno zasnovana diskriminacija i rad na Kosovu* (Kosovska ženska mreža, 22 maj 2019).

122 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 65.

62. Više slučajeva kršenja prava radnika u vezi sa pravednim i povoljnim uslovima za rad tokom 2019. godine bilo je zabeleženo, poput standarda koji se odnose na platu, radno vreme i zaštitu na radu, a razlog su nedovoljno stroge kazne, kao i ograničenost u resursima i kapacitetima.¹²³ Veći broj zaposlenih ljudi nisu imali ugovore o radu, redovnu platu ili doprinose za penziju.¹²⁴ Neki poslodavci su otpuštali radnike bez razloga ili im nisu davali slobodne dane odmora i praznika.¹²⁵ Građevinski radnici pretrpeli su najveći broj povreda na radu i smrtnih slučajeva u 2019. godini zbog nepoštovanja osnovnih pravila zaštite na radu.¹²⁶ Kosovu i dalje nedostaje „sistemski registar“ za prijavljivanje i registrovanje nesreća na radnom mestu.

63. Iako je to zakonom zabranjeno, dečiji rad se odigravao na Kosovu 2019. godine.¹²⁷ Od maja 2019. godine, 116 dece je, kako se izveštava, bilo podvrgnuto opasnim uslovima tokom prosjačenja, rada na ulici i rudarstva.¹²⁸ Deca koja rade u poljoprivrednom sektoru takođe su se suočavala sa opasnostima na radu sa poljoprivrednom opremom, mada ona nisu bila sprečena da pohađaju školu.¹²⁹ Druga deca, posebno ona iz manjinskih zajednica, bave se fizičkim radom, uključujući prikupljanje predmeta za reciklažu i preprodaju iz kanti za smeće.¹³⁰ Finansijska i kadrovska ograničenja nastavila su da ometaju Inspekciju rada i centre za socijalnu zaštitu da se adekvatno bave problemom dečijeg rada.

5.2. Pravo na obrazovanje

64. Član 47. Ustava daje svima pravo na besplatno osnovno obrazovanje i zahteva da javne ustanove pružaju jednake obrazovne mogućnosti „u skladu sa specifičnim sposobnostima i potrebama ljudi“. Međutim, u poslednjih nekoliko godina došlo je do ograničenog, ali nedovoljnog napretka u sprovođenju Strateškog plana obrazovanja Kosova za period 2017 - 2021, jer je VK izdvojila samo polovinu finansijskih sredstava potrebnih za njegovo sprovođenje. Nacrt zakona o visokom obrazovanju koji bi obezbedio mehanizme za osiguranje kvaliteta i nezavisnog rada i autonomije visokoškolskih ustanova još nije usvojen. Kosovski kvalifikacioni okvir u oblasti obrazovanja zasnovan je na Evropskom okviru. Zakon br. 05/L-066 o regulisanim profesijama, koji reguliše uzajamno priznavanje profesionalnih kvalifikacija između država članica EU, usklađen je u određenoj meri sa pravnim okvirom EU, ali potrebno je i dalje dodatno usklađivanje. Kosovska agencija za akreditaciju, koja akredituje i javne i privatne institucije za visoko obrazovanje, isključena je iz Evropskog registra kvaliteta za visoko obrazovanje u septembru 2019. godine.

123 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 33-34.

124 Ibid., str. 33.

125 Ibid.

126 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 65.

127 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 31.

128 Ibid., str. 32.

129 Ibid.

130 Ibid.

65. Kosovski obrazovni sistem još uvek ne reaguje dovoljno dobro na potrebe tržišta rada. Iako je broj upisanih u srednjoškolsko obrazovanje visok, 88,1%, slab rezultat za Program međunarodne procene studenata¹³¹ i nezaposlenost onih koji su završili tercijarno obrazovanje, kada se uporedi sa EU, pokazuju loš kvalitet i nedovoljnu relevantnost visokog obrazovanja na Kosovu. Mada polovina učenika u srednjem obrazovanju bira stručno obrazovanje, u ovim programima nema primenjenih i praktičnih kurseva. Pored toga, prema Strategiji za mlade za 2019-2023. godinu, oko 54 odsto mladih ne radi u svojim odabranim zanimanjima. Ova strategija ističe neformalno obrazovanje kao način za širenje veština mladih i njihovo angažovanje da mogu da utiču na svoje okruženje.

5.3. Imovinska prava

66. Kosovski ustav, zakoni i propisi štite i garantuju imovinska prava na Kosovu. Član 7 Ustava predviđa da je "ustavni poredak ... Kosova je zasnovan na", između ostalog, i pravu na imovinu. Član 46 garantuje „pravo na vlasništvo nad imovinom“ i predviđa da „niko ne može biti proizvoljno lišen imovine“. Član 121 predviđa da „strana fizička lica i strane organizacije mogu steći pravo vlasništva nad nepokretnom imovinom“, kao i koncesionarska prava i druga prava na korišćenje resursa u javnom vlasništvu. Član 156 obavezuje Kosovo da pomaže izbeglicama i interno raseljenim licima „povratku na svoju imovinu i posed“. Član 122. reguliše upotrebu imovine od posebnog interesa i prirodnih resursa, dok se član 159 odnosi na preduzeća u društvenom vlasništvu i imovinske interese. Ostali zakoni i propisi relevantni za zaštitu imovinskih prava uključuju Zakon br. 03/L-154 o imovinskim i drugim stvarnim pravima, Zakon br. 05/L-010 o Kosovskoj agenciji za poređenje i verifikaciju imovine (KPCVA), Zakon br. 2002/5 o uspostavljanju registra prava na nepokretnoj imovini, Zakon br. 03/L-007 o vanparničnom postupku, Zakon br. 2006/26 o nasleđivanju, Zakon br. 05/L-20 o rodnoj ravnopravnosti, Zakon br. 2004/32 o porodici i Uredba br. 01/2018 o vraćanju raseljenih i trajnim rešenjima. Nacionalna strategija za imovinska prava Kosova, pokrenuta u februaru 2017. godine, utvrdila je pet ključnih ciljeva politike, uključujući jačanje pravnog okvira, rešavanje neformalnosti u sektoru nepokretne imovine i ostvarivanje imovinskih prava raseljenih osoba i manjinskih zajednica.¹³²

67. Iako je imao mandat da odlučuje o imovinskim zahtevima i rešava nesklad između imovinskih tapija, KPCVA se i dalje suočava sa izazovima u sprovođenju naloga za iseljenje i nadoknađivanjem onima koji su izgubili imovinu u 1990-ima.¹³³ Tačnije, od avgusta 2019. godine, KPCVA je imala 74 nerešena naloga za prinudno iseljenje (deložaciju), od čega se 38 odnosilo na imovinu koja se nalazi u Mitrovici.¹³⁴ KPCVA takođe nije bila u stanju da ukloni nelegalne građevine na zemljištu za koje je potvrdila da ispravno pripadaju podnosiocima zahteva.¹³⁵ Kosovski sudovi takođe nisu poštovali načelo da se već rešeni slučajevi o imovini ne smeju ponavljati (tj. načelo pravnosnažnosti presude), što je sprečilo vlasnike imovine da slobodno pristupe svojoj imovini.¹³⁶ Prema nalazima

131 Ada Huibregtse, *Perspektive omladine Roma, Aškalija i Egipćana za prilike za pristojan posao i izazovi na Kosovu* (Međunarodna organizacija rada, 5 novembar 2018), str. 7.

132 Videti generalno, Ministarstvo pravde, 'Kosovska Nacionalna strategija za imovinska prava' (decembar 2016).

133 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 11-12.

134 Ibid., str. 12.

135 Ibid.

136 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 86.

OCD, Kosovo i dalje treba da radi na tome da uspostavi sistem koji omogućava raseljenim K-Srbima koji žive van Kosova da efikasno podnose zahteve i dobijaju rešenja u vezi sa svojim imovinskim zahtevima.¹³⁷ Očekuje se da će KPCVA od Srbije dobiti više od 4 miliona skeniranih katastarskih dokumenata, prema Briselskom sporazumu, ali proces još uvek nije počeo.¹³⁸

68. Delimično zbog „zbunjujuće kombinacije zakona, propisa, administrativnih uputstava i sudske prakse“¹³⁹ i drugih faktora, nekoliko grupa u ranjivoj situaciji na Kosovu nastavilo je da se suočava sa izazovima u vezi sa uživanjem svojih imovinskih prava. Kontinuirano kršenje ženskih prava na imovinu i nasleđe na Kosovu je na zabrinjavajućem nivou. Iako relevantni zakonski okvir garantuje jednaka prava na imovinu i nasleđe i za žene i za muškarce,¹⁴⁰ većina imovine je registrovana na ime muškaraca,¹⁴¹ dok otprilike samo 17 procenata žena ima imovinu upisanu na svoje ime.¹⁴² Žene su se posebno suočile sa nekoliko socijalnih, pravnih i institucionalnih prepreka za ostvarivanje prava na nasleđivanje imovine. Tradicionalna društvena praksa i lokalne običajne norme doprineli su neefikasnoj primeni Zakona o nasleđivanju, kršeći njihovo ustavno pravo na imovinu, istovremeno pogoršavajući njihovu situaciju, koja je načinjena dodatno složenom zbog nezaposlenosti, diskriminacije i isključenja iz procesa donošenja odluka. Pored toga, razni izazovi takođe su ometali primenu relevantnog pravnog okvira u praksi. Na primer, muškarci često ne proglašavaju žene svojim članovima porodice tokom prenosa imovine od pokojnog nosioca imovine, dok se žene „dobrovoljno“ odriču svojih nasledničkih prava (naročito u ruralnim sredinama).¹⁴³ Ostale prepreke uključuju namerno skrivanje pokretne imovine i nespремnost za registrovanje zajedničke nepokretne imovine kako bi se sprečio supružnik, posebno žena, da koristi imovinska prava. Žene se takođe suočavaju sa institucionalnim preprekama u ostvarivanju svojih imovinskih prava, kao što su dugotrajne pravne bitke i sudski postupci za njihovo sprovođenje. U slučaju koji je pokrenut 2006. godine, Osnovni sud u Prištini konačno je odobrio ženi koja je podnela zahtev pravo na imovinu zasnovano na nasledstvu, celih 13 godina kasnije, u 2019. godini.¹⁴⁴

69. Kosovske institucije i vlasti snose glavnu odgovornost da ženama garantuju njihova prava na imovinu i nasleđe. Sa ovim u vezi, oni moraju da podrže razvoj podsticaja koji stimulišu domaćinstva na čelu sa ženama da formalizuju svoja imovinska prava; pružaju besplatnu pravnu pomoć ženama koje ne mogu sebi da priušte pravne usluge kako bi zaštitile svoje pravo na imovinu i nasleđe; podržavaju poboljšanja procesa nasleđivanja, uključujući osiguranje da žene dobijaju

137 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 12.

138 KPCVA, 'Biznis Plan 2019' (2019), str. 6.

139 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 11.

140 Videti [Zakon br. 2004/06 o nasleđivanju na Kosovu](#) (1 avgust 2008), Čl. 3, sa izmenama kroz [Zakon br. 06/L-008](#) (18 decembar 2018); [Zakon br. 2004/32 Porodični zakon Kosova](#) (1 septembar 2006), Čl. 45, 47, sa izmenama kroz [Zakon br. 06/L-077](#) (17 januar 2019); Zakon o rodnoj ravnopravnosti, beleška 108; Zakon o zaštiti od diskriminacije, beleška 108; [Administrativno uputstvo \(VRK\) br. 03/2016 o specijalnim merama za registrovanje zajedničke nepokretne imovine u ime oba supružnika](#) (5 maj 2016), Čl. 4.

141 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 24; 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 78.

142 Albena Reshitaj i Aanchal Anand, 'Zauzimanje za ženska zemljišna i imovinska prava na Kosovu' (*World Bank Blogs*, 17 aprila 2019).

143 EULEX, 'Žene i naslednička prava na nepokretnostima Kosovu' (2016), str. 19.

144 Lavdim Bajraktari, 'Pas 13 vjetësh përballje nëpër gjykatë, paditësës i njihet e drejta në pronë të trashëgimisë' (*Betimi për Drejtësi*, 11 decembar 2019).

jednak udeo u nasleđivanju; zatim da podrže društvene promene ponašanja kako bi se poboljšalo društveno prihvatanje ženskih imovinskih prava; i da podrže nadgledanje od strane civilnog društva nad sprovođenjem zakona o porodici koji predviđa procenu suda u vezi sa doprinosom svakog supružnika prilikom podele zajedničke imovine.¹⁴⁵

70. Raseljena lica i povratnici takođe su nastavili da se suočavaju sa više izazova u pogledu uživanja svojih imovinskih prava. Konkretno, njihova imovina i dalje biva nezakonito zauzimana, dok je neizvršavanje naloga za deložaciju i rušenje i nesposobnost KPCVA da obezbedi odgovarajuću nadoknadu takođe uticalo na njihova prava.¹⁴⁶ Pitanje ilegalne okupacije imovine takođe koči pravo na imovinu manjinskih zajednica uopšte, naročito kosovskih Srba i kosovskih Roma, kao i kosovskih Albanaca na severu Kosova.¹⁴⁷ Raseljena lica koja žele da se vrate na Kosovo takođe su se suočila sa kašnjenjima u verifikaciji vlasništva nad imovinom kao i ograničenim pristupom trajnom socijalnom smeštaju i mogućnostima raspodele zemljišta, što je ometalo njihove mogućnosti da se vrate. Čak i ako su raseljena lica uspele da se vrate i povrate svoja imovinska prava, krađe i imovinska šteta ometali su njihovo uživanje u potpunosti.¹⁴⁸ Iako su nadležni organi osudili takva dela, istrage i krivično gonjenje onih koji vrše krivična dela vezana za imovinu i dalje su neadekvatni. Neka raseljena lica i povratnici, posebno pripadnici zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana na Kosovu, takođe su se suočili sa poteškoćama u pribavljanju neophodnih civilnih registracija i ličnih dokumenata za upis imovine na svoje ime i ostvarivanje prava u vezi sa nasleđenom ili prenesenom imovinom.¹⁴⁹

71. Verske zajednice su takođe imale prepreke u punom ostvarivanju svojih imovinskih prava. Delimično zbog nemogućnosti sticanja statusa pravnog lica prema Zakonu o slobodi veroispovesti na Kosovu,¹⁵⁰ različite verske organizacije izvestile su da imaju poteškoće da registruju svoju imovinu i dobiju građevinske dozvole. Konkretno, SPC je navela da su kosovske vlasti prekršile njena imovinska prava tako što nisu izvršile povoljne sudske odluke o imovinskim stvarima i time što su se sprovodile građevinske aktivnosti u Specijalnim zaštitnim zonama.¹⁵¹ Na primer, odluku Ustavnog suda iz 2016. godine kojom je utvrđeno da SPC ima pravo vlasništva na zemljištu u blizini manastira Visoki Dečani/2019, još uvek nisu izvršili lokalni orani vlasti u 2019. godini, a niko od njih još nije sankcionisan zbog propusta da izvrši Odluka suda.¹⁵²

5.4. Kulturna prava

72. Kosovski Ustav¹⁵³ i zakoni¹⁵⁴ određuju odgovornost za zaštitu, promovisanje i unapređivanje kulturnih prava koja su takođe zaštićena određenim direktno primenljivim instrumentima o

145 Nicole Farnsworth, Donjeta Morina, David JJ Ryan, et al., *Rodna analiza Kosova* (Kosovska ženska mreža, 7 novembar 2018), str. 16-17 (u daljem tekstu *Kosovska rodna analiza*).

146 OEBS Misija na Kosovu, '*Ocena dobrovoljnog povratka na Kosovo*' (2 decembar 2019), str. 20 (u daljem tekstu 2019 OEBS Ocena dobrovoljnog povratka).

147 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 85.

148 2019 OSEBS Ocena dobrovoljnog povratka, beleška 146, str. 20.

149 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 17-18.

150 Za dalje informacije po ovom pitanju, pogledajte Odeljak 4.6 ovog izveštaja, paragrafi. 48-49.

151 2019 US State Dept. Izveštaj o verskim slobodama, beleška 41, str. 1, 7-8.

152 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 10; 2019 US State Dept. Izveštaj o verskim slobodama, beleška 41, str. 1, 7-8.

153 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 9, 58-59.

154 Videti, npr. [Zakon br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu](#) (1 juli 2008); [Zakon br. 02/L-57 o institucijama kulture](#) (1 aprila 2007); [Zakon br. 03/L-039 o Specijalnim zaštitnim zonama](#) (4 juni 2008); [Zakon br. 04/L-065 o autorskim i povezanim pravima](#) (30 novembar 2011), sa izmenama kroz [Zakon br. 05/L-047](#) (3 novembar 2016) i [Zakon br. 06/L-120](#) (4 juli 2019).

ljudskim pravima.¹⁵⁵ Iako član 15. ICESCR-a takođe podržava kulturna prava, Kosovo ne može da ga ratifikuje, a ni Ustav ga ne navodi kao jedan od instrumenata ljudskih prava koji se direktno primenjuju na Kosovu. Shodno tome, postoji trajna potreba da kosovske vlasti daju jasnu obavezu da se sprovedu prava i obaveze sadržane u ICESCR-u.¹⁵⁶ Godine 2016. Ministarstvo kulture, omladine i sporta donelo je Nacionalnu strategiju za kulturno nasleđe za 2017-2027. godinu čiji je cilj unapređenje zaštite i očuvanja kulturnog nasleđa u skladu sa zakonskim okvirom i načelima, međunarodnim standardima i održivim kulturnim, ekonomskim i socijalnim razvojem.¹⁵⁷

73. Iako kosovsko zakonodavstvo i deklarativno iskazane obaveze daju prioritet kulturnim pravima, u 2019. se nastavilo nekoliko problematičnih pitanja, uključujući i neadekvatnu administraciju i zaštitu kulturnog nasleđa, nekontrolisanu i neregulisanu gradnju i ograničenu kulturnu aktivnost izvan većih gradova, naročito glavnog grada Prištine. Slabi budžeti i finansijska nestabilnost kosovskih kulturnih institucija takođe izazivaju zabrinutost, a takođe je teško i dobiti informacije o kulturi i kulturnim pravima. Ministarstvo kulture, omladine i sporta trenutno ne pruža dovoljno informacija, uključujući ovde i njihovu Internet stranicu. Samo nekoliko institucija koje su trenutno aktivne u oblasti kulture ispunjavaju ovaj kriterijum.

74. Na Kosovu postoje 23 dobra kulturnog nasleđa i blizu 1600 stavki imovine koja je pod stalnom¹⁵⁸ i privremenom zaštitom¹⁵⁹ Ministarstva kulture, omladine i sporta. Četiri kulturna lokaliteta na Kosovu - manastir Dečani, Pečka Patrijaršija, Crkva Svetih apostola i Bogorodica Ljeviška - priznata su kao univerzalna vrednost za čovečanstvo i zaštićena su od strane Organizacije UN za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO).¹⁶⁰ Kosovo trenutno nije član ove organizacije.

75. U 2019. godini nije bilo dovoljno institucionalnih aktivnosti usmerenih na upravljanje i zaštitu dobara kulturnog nasleđa. Na primer, nijedno od njih trenutno nema sistem zaštite od požara.¹⁶¹ Kosovski savet za kulturno nasleđe¹⁶² naveo je loše održavanje i stanje tvrđave Novo Brdo kao odraz šire institucionalne zapostavljenosti kulturnog nasleđa.¹⁶³ Dana 6. juna i 2. avgusta, Raško-prizrenska eparhija SPC izdala je dve javne izjave u kojima izražava zabrinutost zbog radova Arheološkog instituta Kosova oko izgradnje i restauracije na pravoslavnoj crkvi Svetog Nikole u Novom Brdu.¹⁶⁴

155 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 22. Videti takođe UDHR, Čl. 27; ICCPR, Čl. 27.

156 Specijalni izvestilac na polju kulturnih prava, 'Izveštaj o poseti Srbiji i Kosovu od 3. do 14. oktobra 2016' (19 januar 2018) [UN Doc. A/HRC/37/55/Add.1](#), stav. 47.

157 Ministarstvo kulture, omladine i sporta, 'Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017-2027' (2016).

158 Ministarstvo kulture, omladine i sporta, [Odluka br. 69/2016](#) (10 oktobar 2016).

159 Ministarstvo kulture, omladine i sporta, [Odluka br. 110/2018](#) (3 oktobar 2018).

160 UNESCO World Heritage Centre, 'Srednjovekovni spomenici na Kosovu', pristupljeno 10. maj 2020.

161 KultPlus, 'Monumentet kulturore në Kosovë pa mbrojtje nga zjarri' ([kultplus.com](#), 22 aprila 2019).

162 Savet je nezavisna agencija sa mandatom da nadgleda i štiti kulturno nasleđe na Kosovu.

163 RTV21, 'Kalaja e Novobërdës në gjendje të rëndë' ([rtv21.tv](#), 18 mart 2019).

164 Eparhija Raško-prizrenska, 'Kominike Eparhije Raško-prizrenske u vezi sa neovlašćenom gradnjom na katedrali crkve Svetog Nikole u Novom Brdu' (6 juni 2019); Eparhija Raško-prizrenska, 'Rimokatolička misa služena na mestu pravoslavne crkve Svetog Nikole u Novom Brdu – Eparhija Raško-prizrenska iskazuje ozbiljno razočaranje i protest' (2 avgust 2019).

76. Brojni glavni gradovi na Kosovu nisu imali aktivne bioskope u 2019. godini,¹⁶⁵ što uključuje Uroševac, Đakovicu, Gnjilane i Mitrovicu. To je zbog nekoliko faktora, uključujući i finansijske poteškoće, infrastrukturne probleme, nedostatak sveobuhvatne institucionalne podrške i zastarelu opremu i uređaje. Pozorišta su se suočila sa sličnim poteškoćama. U 2019. godini, članovi pozorišne zajednice Kosova žalili su se u različitim prilikama u javnim nastupima na finansijsku nestabilnost, opšte tehničke poteškoće, deficit tehničkog osoblja i niske podsticaje za izvođače. Ne postoje sveobuhvatne javne statistike o broju muzeja na Kosovu.¹⁶⁶ Takođe, Kosovu nedostaje poseban zakon o muzejima.¹⁶⁷ Prema medijskim izveštajima, institucionalna podrška za funkcionisanje biblioteka i aktivnosti vezanih za knjige i čitanje generalno ostaje na niskom nivou.¹⁶⁸ U poslednjoj deceniji, 53 biblioteke na Kosovu su se zatvorile zbog nedostatka institucionalnog održavanja i podrške.¹⁶⁹ Javne biblioteke su „skoro nefunkcionalne, osim biblioteka u velikim gradovima.”¹⁷⁰

77. Intelektualna svojina i autorska prava još uvek se smatraju u da su ranoj fazi razvoja na Kosovu.¹⁷¹ Institucije još nisu uspostavile praktične i efikasne mehanizme za nadgledanje i rešavanje problema piraterije, falsifikovanja i drugih ometanja i uplitanja u intelektualna i autorska prava. Odgovarajući na tvrdnje da ovim pravima nedostaje odgovarajuća zaštita, institucije su se branile time što su ukazivale na važna poboljšanja, a rekli su i da autori naučnih i umetničkih dela moraju više aktivno da se bave pravnim lekovima kako bi zaštitili moralne i materijalne koristi svog rada.¹⁷²

6. PRAVA SPECIFIČNIH OSOBA I GRUPA

6.1. Prava i rodna ravnopravnost žena

78. Član 7 Ustava uključuje rodnu ravnopravnost „kao osnovnu vrednost za demokratski razvoj društva, pružajući jednake mogućnosti i za učešće žena i muškaraca u političkoj, društvenoj, kulturnoj i drugim oblastima društvenog života“. Pored zabrane diskriminacije na osnovu pola, Ustav takođe zahteva adekvatno razmatranje „međunarodno priznatih principa rodne ravnopravnosti“ tokom imenovanja u nekoliko institucija,¹⁷³ uključujući tu i SKK i Ustavni sud. Nekoliko instrumenata ljudskih prava koji podržavaju ženska prava i rodnu ravnopravnost direktno se primenjuju na Kosovu.¹⁷⁴ Pored ustavnog okvira, Kosovo ima i niz trenutno važećih zakona koji promovišu i štite ženska prava i rodnu ravnopravnost, gde spadaju Zakon br. 05/L-20 o rodnoj ravnopravnosti, Zakon br. 05/L-21 o zaštiti od diskriminacije, Zakon br. 05/L-19 o ombudsmanu, Zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici i revidirani Krivični zakonik. Revizijama Krivičnog zakonika koje su stupile na snagu 2019. godine, nasilje u porodici se utvrđuje kao specifično krivično delo, a to je

165 KultPlus, 'Qytetet kosovare pa kinema' (*kultplus.com*, 3 jul 2019).

166 Enes Toska, 'Prizreni: "Qytet muze" pa muze?' (*EC Ma Ndryshe*, maj 2018), str. 11.

167 Ibid.

168 Agon Sinanaj/BIRN, 'Kur shteti i mbyll bibliotekat' (*kallxo.com*, 25 Jun 2019).

169 Ibid.

170 Ibid.

171 Ovo takođe važi i za implemntaciju.

172 Isa Vatovci, 'Piratëria mbetet kërcënuesi kryesor i të drejtave të autorit në Kosovë' (*kallxo.com*, 26 aprila 2019).

173 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 24(2), 71(2), 101(1), 104(2), 108(2) i (4), 109(4), 110(1), 114(1).

174 Ibid., Čl. 22. Videti takođe generalno, UDHR; CEDAW; ICERD; UNCAT; CRC; ECHR; Okvirna konvencija CoE.

napredak u naporima na rešavanju i sprečavanju rodno zasnovanog nasilja, za tim na usklađivanju pravnog okvira Kosova sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (koje se obično naziva „Istambulska konvencija“). Godine 2016, Kosovo je takođe usvojilo Nacionalnu strategiju za zaštitu od nasilja u porodici i Akcioni plan za period 2016-2020. za povećanje institucionalne odgovornosti i primenu konkretnih mera za podizanje svesti i poboljšanje situacije po ovom tekućem pitanju.

79. Zakon o ravnopravnosti polova zahteva posebne mere kako bi se osigurala jednaka zastupljenost žena i muškaraca na svim nivoima donošenja odluka, što je definisano kao 50 posto svakog pola. Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti UN o ženama, miru i bezbednosti (Rezolucija 1325) takođe podstiče zastupljenost žena u procesima donošenja odluka.¹⁷⁵ Međutim, žene su u javnom i političkom životu nedovoljno zastupljene,¹⁷⁶ uključujući i u političkim strankama i institucijama. Većina institucija na centralnom i opštinskom nivou nije ispunila zahtev za zastupljenost od 50 odsto koji je utvrđen Zakonom o ravnopravnosti polova. Žene čine 40 procenata svih zaposlenih i 27 procenata donosilaca odluka u institucijama centralnog nivoa¹⁷⁷, a takođe su i nedovoljno zastupljene u skupštinama i institucijama opština. U dijalogu između Kosova i Srbije žene su i dalje nedovoljno zastupljene. Dalje, nisu konsultovane ni grupe za prava žena, iako je to predviđeno Rezolucijom 1325 i Strateškim pristupom EU ženama, miru i bezbednosti.¹⁷⁸

80. Nijedna politička stranka nije predložila značajno više kandidatkinja uoči vanrednih parlamentarnih izbora u oktobru 2019. godine od onih 30 odsto koliko je zakonski kriterijum na osnovu Zakona o opštim izborima. Pre vanrednih izbora, ombudsman je podneo tužbu protiv Centralne izborne komisije Kosova Osnovnom sudu u Prištini, tvrdeći da liste političkih stranaka ne obezbeđuju ravnopravnu zastupljenost žena i muškaraca u institucijama centralnog i opštinskog nivoa kako to zahteva Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Osnovni sud je presudio protiv ove tužbe, navodeći da su izbori bili u saglasnosti sa kvotom od 30 procenata žena koje zakonom zahtevaju opšti izbori. U SKK je izabrano 39 žena (32,5%), što predstavlja neznatan porast zastupljenosti žena u odnosu na prethodni saziv zakonodavnog tela.

81. Iako su pomenute revizije Krivičnog zakonika pozitivan razvoj događaja, u 2019. godini se nastavilo nekoliko izazova za efikasno sprečavanje i rešavanje nasilja u porodici, uključujući tu i neadekvatnu primenu zakonskog okvira, probleme sa obeštećenjem žrtava, proceduralne poteškoće u izveštavanju o tim slučajevima i nedovoljna sredstva. Zakon o obeštećenju za žrtve kriminala ne sprovodi se pravilno. Prema ombudsmanu i advokatima za žrtve (VA), žrtvama porodičnog nasilja kosovski sudovi ne nadoknađuju štetu. Sudije i tužioci i dalje stigmatiziraju

175 UNSC, Rezolucija 1325 o ženama, miru i bezbednosti (31 oktobar 2000) [UN Doc. S/RES/1325](#), stav. 1.

176 Kosovska rodna analiza, beleška 145, str. 1.

177 Ovi podaci su iz Odeljenja za statistiku Ministarstva za državnu upravu. „Nivo rukovodstva“ uključuje stalne sekretare, izvršne šefove, izvršne direktore, generalne direktore, direktore odeljenja, zamenike direktora odeljenja, šefove odeljenja, šefove sektora, šefove jedinica i rukovodioce. Podaci ne uključuju političke pozicije, već samo javne službenike.

178 Evropska služba za spoljnu akciju, 'Akcioni plan EU za žene, mir i bezbednost (WPS) 2019-2024' (5 juli 2019).

žene koje traže odštetu, potcenjuju štetu koju je počinilac naneo i strogo pregledaju i proveravaju zahteve za materijalnu naknadu.

82. Uprkos uspostavljanju zakonodavnog i političkog okvira, žene su i dalje suočene sa proceduralnim poteškoćama u prijavljivanju nasilja, doživljavaju okrivljavanje žrtava i zanemarivanje svojih slučajeva. Sudovi na Kosovu još uvek nemaju dovoljno mera predostrožnosti za žrtve i drugih mera za sprečavanje njihove ponovne viktimizacije i traumatizacije. Sudovi nastavljaju da izriču niske kazne u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, dok su neke sudije ohrabrivale pomirenje porodice i ponekad krive žrtve za zločine počinjene nad njima.¹⁷⁹ Pokušaji da se slučajevi reše pomirenjem mogu da stvore pogodno okruženje za recidivizam, gde bi žrtve bile izložene riziku od daljeg nasilja. Još uvek postoji potreba za obukom sudija, tužilaca i policije o rodnoj ravnopravnosti, posebno u pogledu novih odredaba revidiranog Krivičnog zakona o seksualnom uznemiravanju i nasilju u porodici.

83. Prihvatišta za žrtve nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja takođe se suočavaju sa nekoliko izazova u svojim naporima da podrže preživeli i njihove porodice, uključujući i one u pogledu osiguranja održivog finansiranja i izgradnje kapaciteta onih koji rade u tim sigurnim kućama - skloništima. Nedostatak održivog finansiranja doprineo je periodičnim zatvaranjima, čineći žene i decu beskućnicima i dovodeći ih u veliki rizik od ponovljenog nasilja. Stoga je potrebna stalna budžetska linija kako bi se osiguralo održivo finansiranje skloništa. Neuspeh opština da izdvoje dovoljno sredstava za privremeni socijalni smeštaj, posebno za one koji su preživeli nasilje u porodici, samo je učinio problem još složenijim. Nedovoljno opštinsko finansiranje je i dalje podrivalo kapacitet za rad centara za socijalni rad (CSR) i VA, kojima nedostaju i resursi i obuka koja je neophodna za obavljanje njihovih mandata vezanih za zaštitu žrtava. Neki socijalni radnici su takođe bili nedovoljno obučeni, uključujući i poznavanje Nacionalne strategije za zaštitu od nasilja u porodici, što sve ističe potrebu za dodatnim naporima na izgradnji kapaciteta.

84. Mada postoje skloništa osnovana posebno za žrtve trgovine ljudima, kosovska policija i ostale odgovorne institucije i dalje dodeljuju takve žrtve prihvatilištima za nasilje u porodici. To stvara zbrku među zaposlenima koji nemaju potrebnu stručnost ni sposobnost da pravilno postupaju sa žrtvama trgovine ljudima. Ne postoje ni skloništa namenjena LGBT+ osobama. Međuinstucionalno upravljanje slučajevima je i dalje slabo, što podriva rehabilitaciju i reintegraciju osoba koje su pretrpele nasilje.

85. Iako se poslednjih godina sve više raspravlja o seksualnom uznemiravanju, drugi oblici rodno zasnovanog nasilja, naročito seksualno nasilje, ostaju uglavnom nevidljivi i nedovoljno istraženi.¹⁸⁰ Sa ovim u vezi, bazu podataka koju je uspostavio nacionalni koordinator za nasilje u porodici treba proširiti na sve oblike rodno zasnovanog nasilja, a ne samo na porodično nasilje.

179 Adelina Berisha, Nicole Farnsworth i Dardan Hoti, *Od reči do dela? Praćenje institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje na Kosovu* (Kosovska ženska mreža, 7 novembar 2018), str. 20.

180 Ibid., str. 3.

86. Nedostatak podataka razvrstanih po polovima otežava obezbeđivanje poštovanja prava žena i rodne ravnopravnosti, kao što je slučaj i u pristupu pravdi. Institucije na Kosovu treba da poboljšaju njihovo prikupljanje, održavanje i transparentno izveštavanje o podacima podeljenim, između ostalog, i po polovima.

6.2. Prava dece

87. Član 50 Ustava izričito štiti prava dece, što uključuje i njihovo „pravo na zaštitu i brigu neophodnu za dobrobit“ i zaštitu od nasilja, zlostavljanja i eksploatacije. Konvencija o pravima deteta (CRC), koja decu definiše kao mlađe od 18 godina, takođe se direktno primenjuje na Kosovu u skladu sa članom 22. Ustava. Zakon o zaštiti dece, koji je usvojen u junu 2019. godine i koji će stupiti na snagu 2020. godine, predstavlja značajno dostignuće i prekretnicu u zaštiti dečijih prava na Kosovu. Pored toga što daje prednost najboljim interesima deteta, ovo garantuje zaštitu sve dece od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja, zlostavljanja, eksploatacije, zanemarivanja ili bilo koje druge radnje koja ugrožava njihov život, sigurnost, zdravlje, obrazovanje i razvoj. Ovaj novi zakon zatvara važan jaz između zaštite interno raseljene dece, dece bez državljanstva, dece koja traže azil i izbeglica, kao i dece na ulici, koja nisu posebno zaštićena nijednim prethodnim zakonom na Kosovu. VK je takođe usvojila Nacionalnu strategiju za prava deteta za 2019-2023. godinu, koja identifikuje pitanja u kojima je potrebna trenutna intervencija da bi se deci pružila neophodna zaštita i briga o njihovoj dobrobiti i razvoju. Nedavno je izrađen i okvir indikatora za decu i majke radi praćenja stanja dečijih prava.

88. Međutim, postoji i značajan jaz između zakonskog okvira na Kosovu koji štiti decu i njihova prava i njegove primene,¹⁸¹ posebno zbog nedovoljnih finansijskih i ljudskih resursa. Na primer, Vlada je već četvrtu godinu zaredom smanjila sredstva za skloništa kojima upravljaju NVO koje pružaju usluge deci, primoravši NVO da se oslanjaju na sredstva od stranih donatora. Uprkos određenom napretku, prava deteta često se krše, dok razlike između zaštite dece u zakonu i njihove zaštite u praksi i dalje postoje.¹⁸²

89. Deca čine 30 procenata ukupnog stanovništva Kosova, a prema poslednjim podacima 20,7 procenata njih živi u siromaštvu.¹⁸³ 61,4% dece do 14 godina pretrpelo je psihičko i fizičko nasilje.¹⁸⁴ 10,7 odsto dece na Kosovu uključeno je u posao, dok 6,8 odsto dece radi u opasnim uslovima.¹⁸⁵ Deca uključena u opasne poslove potpuno su vidljiva, ali sistem im ne pruža ni usluge ni zaštitu. Takođe ne postoje posebne usluge za decu koja rade na ulici. Uz to, ne postoje ni sveobuhvatni raščlanjeni podaci (npr. po polu, etničkoj pripadnosti i ekonomskom statusu) o broju dece koja žive

181 KOMF, Child Pact, and World Vision International, [Indeks zaštite dece 2.0](#) (decembar 2017), str. 44 (u daljem tekstu Indeks zaštite dece 2.0).

182 Ibid., str. 2.

183 Ibid.

184 Ibid., str. 14.

185 Ibid., str. 17.

na ulici, što bi uticalo na razvoj politika i intervencija za rešavanje ovog problema.¹⁸⁶ Konkretno, onima koji su na prvoj liniji reagovanja nedostaju smernice i nisu preduzimali proaktivne napore za identifikaciju žrtava prisilnog prosjačenja, naročito dece.

90. Silovanje i ubistvo 11-godišnjeg deteta u Kosovskom polju u julu 2019. izazvalo je proteste u gradu protiv nepažnje javnih institucija da spreče ubistvo deteta i istraže prethodne navode o silovanju. Ombudsman je utvrdio da je ovaj incident prekršio prava deteta, posebno kosovske obaveze u vezi s njegovom dobrom pažnjom u vezi sa njegovim pravom na život.¹⁸⁷ Institucije na Kosovu moraju istražiti i rešavati slučajeve seksualnih činova nad decom kao pitanje visokog prioriteta i hitnosti, istovremeno osiguravajući da se najbolji interesi dotičnog deteta dosledno poštuju i štite s obzirom na dvostruku osetljivost slučajeve koji uključuju decu i seksualna krivična dela.

91. U 2019. godini na snagu je stupio izmenjeni Maloletnički krivični zakonik koji poboljšava zaštitu prava dece u kontaktu sa zakonom u skladu sa preporukama Komiteta UN za prava deteta i sa odredbama Konvencije o ljudskim pravima. Revidirani Zakonik sada osigurava da se tokom krivičnog postupka poštuju najbolji interesi maloletnika i promoviše pristup osetljiv u odnosu na dete, uključujući podržavanje njihovog prava na slobodno izražavanje svojih stavova.¹⁸⁸ Pored zabrane diskriminacije bilo koje vrste, takođe daje prednost alternativnim merama po pitanju pritvora u slučajevima u koje su uključeni maloletnici, kako to zahtevaju odgovarajući standardi o ljudskim pravima kao što su vaspitne mere umesto zatvorskih kazni, čime se daje prednost obrazovanju i resocijalizaciji dece.¹⁸⁹ Međutim, ograničeni kapaciteti i nedostatak koordinacije između popravnih službi, službe za uslovne sankcije i CSR još uvek ometaju sposobnost sistema da efikasno reintegriše decu i spreči recidivizam.

92. Realno, maloletnička delinkvencija i dalje predstavlja složenu pojavu. Potrebna je centralna baza podataka koja bi omogućila sistematsko prikupljanje podataka o maloletničkoj delinkvenciji od kosovskih institucija (npr. policije, sudova, službe za uslovne sankcije i CSR) i nevladinih organizacija koje rade sa decom koja su u sukobu sa zakonom. Nedostaju dizajnirani i odobreni programi zaštite za decu u vanrednim situacijama, uključujući i decu koja su u sukobu sa zakonom. Programi prevencije zasnovani na zajednici putem kojih nevladine organizacije pružaju usluge zaštite dece, što uključuje decu mlađu od 14 godina koja su u sukobu sa zakonom, i dalje su veoma ograničeni. Takođe je nedovoljna i nepotpuna saradnja socijalnih službi, škola i zajednice na identifikaciji dece u riziku i dece koja imaju veću verovatnoću da se uključe u antisocijalno ili kriminalno ponašanje. Školski psiholozi trebalo bi da igraju ključnu ulogu u dizajniranju ovih programa, uzimajući u obzir njihov uticaj na kognitivni, emocionalni, psihološki i socijalni razvoj dotične dece.

93. Odgovornost za donošenje odluka za zaštitu dece i dalje je ograničena. Postoji nedostatak transparentnih i pristupačnih alata koji bi efikasno obuhvatili stavove ljudi (posebno stavove dece) u proces budžetiranja, zatim povećali transparentnost i prikupili sredstva za dodelu dečjih

186 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 52.

187 Ibid., str. 47, 59.

188 Ibid., str. 57.

189 Ibid.

programa. Mišljenja dece retko se uzimaju u obzir, jer ne postoje efikasni i održivi mehanizmi koji bi uključivali njihove stavove izvan i dalje od samo diskusija.¹⁹⁰

94. Rani dečiji razvoj na Kosovu ostaje na najnižem nivou prioriteta gde su investicije na minimalnom nivou. Službe za razvoj u ranom detinjstvu nisu integrisane i koordinisane između ustanova za obrazovanje, zdravstvo i socijalnu zaštitu, što rezultira nedostatkom usklađivanja i poteškoćama u pristupu potrebnim uslugama i na centralnom i na lokalnom nivou.¹⁹¹ Posebno se socijalnim i zdravstvenim uslugama ne daje prioritet niti se one pružaju u ranom detinjstvu. Samo 4,8 procenata dece predškolskog uzrasta pohađa predškolsko obrazovanje - najniža stopa u Evropi.¹⁹² Postoji nedostatak alternativnih programa za rani razvoj dece. Trebalo bi razviti i sprovesti programe podrške za roditelje, porodice i staratelje u porodičnim okruženjima izvan institucionalnih prostora.

95. Kosovo ne pruža posebne usluge fizičke i psihološke rehabilitacije ili usluge društvene reintegracije za podršku deci koja pate od zavisnosti od droga. Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Kosova stvorila je specijalno bolničko odeljenje za lečenje zavisnosti kod odraslih pacijenata, mada oni leče i decu, jer za njih ne postoji posebno odeljenje. Otuda centri za lečenje od zavisnosti nisu prilagođeni specifičnim dečijim potrebama i nisu prilagođeni deci niti su bezbedni za njih. Medicinski tretman zasniva se uglavnom na programima detoksikacije korišćenjem lekova sa Esencijalne liste lekova koje finansira Ministarstvo zdravlja.¹⁹³

6.3. Prava mladih

96. Mladi ljudi (od 15 do 24 godine)¹⁹⁴ jedna su od socijalnih grupa na Kosovu u najugroženijoj situaciji, jer su posebno pogođeni visokim stopama nezaposlenosti, porodičnim nasiljem, korupcijom i nepotizmom, kao što je navedeno u izveštajima mnogih nevladinih organizacija i međunarodnih ili regionalnih organizacija kao što su Evropska komisija, Savet Evrope i Svetska banka. Zakon o osnaživanju i učešću mladih nastoji da promoviše učešće mladih u procesima donošenja odluka i da poboljša kvalitet njihovog života i socijalni status.¹⁹⁵ On se bavi pravima mladih da se samoorganizuju i volontiraju u organizacijama, kao i njihovim odgovornostima, obavezama centralnih i opštinskih institucija, uspostavljanjem i odgovornostima Lokalnih omladinskih akcionih saveta (LYAC) zaduženih za poboljšanje statusa mladih i učešća mladih u sektorskim politikama koje se odnose na obrazovanje, zapošljavanje, javno zdravstvo, socijalna pitanja i druga pitanja koja se odnose na njih.¹⁹⁶

190 KOMF, 'Preporuka za Izveštaj o progresu EU' (Interni dokument, 2019).

191 Remzije Krasniqi, Hana Z. Haziri, Mevlude Arifi, *et al.*, 'Preporuka politike za razvoj u ranom detinjstvu' (KOMF and Kosovo Roma, Ashkali and Egyptian Early Years Network – KRAEEYN, 5 mart 2020), str. 2.

192 Ibid.

193 Indeks zaštite dece 2.0, beleška 181, str. 37.

194 [Zako br. 03/L-145 o osnaženju i učestvovanju omladine](#) (5 novembar 2009), Čl. 3.

195 Ibid., Čl. 1.

196 Ibid., Čl. 4-10.

97. Uprkos ovom zakonskom okviru, učešće mladih u procesima donošenja odluka na lokalnom nivou ostaje izazov iz više razloga. Funkcionalizacija saveta LYAC koji predstavljaju interese mladih na centralnom i lokalnom nivou vidljivo je nedostajala. Pored toga, mladi ljudi nisu informisani o svojoj ulozi u donošenju odluka i politici i nemaju glas u institucijama koje donose odluke zbog trenutnih praksi, što rezultira njihovim malim interesovanjem za politiku i isključenošću iz razgovora o pitanjima koja se njih tiču.

98. U 2019. godini školska infrastruktura i nastavni programi i dalje nisu zadovoljavali potrebe mladih.¹⁹⁷ Nedostatak jedinstvenog školskog sistema i jedinstvenog nastavnog programa i dalje utiče na obrazovna iskustva mladih iz različitih zajednica, dok su mogućnosti da sarađuju minimalne.

99. Mladi u svim zajednicama uporno se suočavaju sa nedostatkom mobilnosti, jer pasoši Kosova i oni koje je izdala srpska Koordinaciona uprava za srpske građane na Kosovu nisu bili obuhvaćeni viznom liberalizacijom. Stoga su mladi stekli osećaj izolovanosti i nastavljaju da se muče da bi mogli da imaju mogućnost da studiraju u inostranstvu, kao i sa slobodnim kretanjem po šengenskom području i u drugim zemljama.

6.4. Osobe sa invaliditetom

100. Član 24. Ustava izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu „invaliditeta“, dok član 51 kaže da se „osnovno socijalno osiguranje vezano za... invaliditet reguliše zakonom“. Pored toga, na Kosovu se direktno primenjuje nekoliko instrumenata o ljudskim pravima koji štite prava osoba sa invaliditetom.¹⁹⁸ Iako Kosovo ima nekoliko zakona koji se tiču osoba sa invaliditetom, i dalje nedostaje usaglašeni zakon koji bi se bavio svim osobama sa invaliditetom. Zakon br. 2003/23 o penzijama sa invaliditetom pruža socijalnu zaštitu osobama koje zbog invaliditeta nisu u stanju da se same staraju o sebi. Zakon br. 03/L-022 o materijalnoj podršci porodicama dece sa trajnim invaliditetom pruža novčanu podršku porodicama koje se brinu o deci sa trajnim invaliditetom. Međutim, on koristi zastarelu terminologiju da definiše decu sa trajnim invaliditetom, kao što su „nepokretna deca“ i „potpuno slepa deca“. Takođe ne pruža ni materijalnu podršku porodicama koje se brinu o deci sa stalnim invaliditetom, iako im je ta podrška takođe potrebna. Zakon br. 03/L-019 o profesionalnoj sposobnosti, rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom izričito zabranjuje diskriminaciju poslodavaca i naglašava potrebu za jednakim mogućnostima i tretmanom osoba sa invaliditetom prilikom zapošljavanja, obuke i prekvalifikacije i garantuje njihovu pravnu zaštitu. Iako Kosovo nije potpisnica Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD), usvojilo je definiciju CRPD u vezi s invaliditetom u svom Nacionalnom akcionom planu o invaliditetu za 2009-2011. godinu,¹⁹⁹ čiji je cilj usklađivanje kosovskog zakonodavstva sa CRPD i drugim međunarodnim instrumentima potrebnim za pristupanje EU.

197 YEC Sinergy and Peer Educators Network, 'Praktični edukativni priručnik/Smernice za nastavnike, edukatore i braniocce ljudskih prava: Predavanje o ljudskim pravima u izazovnim situacijama' (2019), str. 12, dostupno na engleskom, albanskom i srpskom [ovde](#).

198 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 22. Videti takođe UDHR, Čl. 25; CRC, Čl. 2, 23.

199 Kancelarija premijera, 'Nacionalni akcioni plan za invaliditet za Kosovo 2009-2011' (maj 2009), str. 10.

101. Ukupan broj osoba sa invaliditetom na Kosovu nije poznat zbog višestrukih definicija invaliditeta koje koriste različite institucije i zainteresovane strane.²⁰⁰ Osobe sa invaliditetom i dalje se suočavaju sa diskriminacijom i brojnim poteškoćama u zapošljavanju, pristupu javnim prostorima i institucijama, jednakom pristupu obrazovanju, javnom prevozu i drugim uslugama.²⁰¹ Zdravstvene i rehabilitacijske usluge, socijalna pomoć i pomoćni uređaji za osobe sa invaliditetom i dalje su nedovoljni.²⁰² Konkretno, Kosovu i dalje nedostaje odgovarajući sistem za smeštaj i tretman pritvorenika sa mentalnim invaliditetom, a ustanove za mentalno zdravlje su „ispod standarda i uglavnom pretrpane“.²⁰³ Zdravstvene usluge za decu sa smetnjama u razvoju takođe nisu prihvatljivog kvaliteta, a zdravstveni sistem se i dalje bori da im obezbedi osnovne lekove i sanitetski materijal.

102. Specifične potrebe dece sa invaliditetom nisu adekvatno rešavane, jer zahtevaju prilagođene usluge drugačije od usluga koje se pružaju odraslim osobama, a koje se ne mogu urediti samo zakonodavstvom. Prema Programu Dečijeg fonda UN (UNICEF) na Kosovu, procenjeno da 38.000 dece sa invaliditetom na Kosovu ne pohađa školu, uglavnom zbog stigmatizacije ove dece i nedostatka obrazovnih ustanova prilagođenih invaliditetu.²⁰⁴ Nastavnici takođe nemaju potrebnu obuku i resurse za stalno uključivanje dece sa invaliditetom.

103. Osobe sa invaliditetom nastavile su da se suočavaju sa preprekama u ostvarivanju svog prava na informacije u 2019. Kosovske institucije često nisu objavljivale najave i odluke na Brajevom pismu kako bi osobama sa oštećenjem vida obezbedile pristup relevantnim informacijama.²⁰⁵ Slično tome, osobama sa oštećenjem sluha nedostajao je pristup informacijama tokom televizijskih debata koje se su odnosile na izbore u oktobru 2019. zbog odsustva sertifikovanih prevodilaca znakovnog jezika.²⁰⁶

6.5. Prava manjina

104. Kosovo ima čvrst zakonski, institucionalni i strateški okvir za prava i zaštitu manjinskih zajednica²⁰⁷ koji je usklađen sa međunarodnim standardima o ljudskim pravima. Član 3 Ustava naglašava da je Kosovo „multietničko društvo“ i garantuje svima jednaku zaštitu pred zakonom, uključujući „zaštitu prava i učešća“ svih zajednica na Kosovu. Član 24. posebno zabranjuje diskriminaciju na osnovu „povezanosti neke osobe sa određenom zajednicom“. Poglavlje III Ustava utvrđuje prava zajednica i njihovih članova i obaveze Kosova u tom pogledu. Omogućava

200 UNICEF Kosovo Program, 'Zaštita dece i socijalna inkluzija' (2019).

201 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 73.

202 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 26-27.

203 Ibid., str. 27.

204 UNICEF Kosovo Program, 'Procenjenih 38.000 dece sa invaliditetom na Kosovu ne idu u školu' (25 juli 2019).

205 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 73.

206 Ibid., str. 74.

207 Glavne manjinske grupe na Kosovu su Srbi, Bošnjaci, Turci, Aškalije, Egipćani, Goranci i Romi. Videti Minority Rights Group International, 'Kosovo' (ažurirano u martu 2018).

članovima svih zajednica na Kosovu „pravo da slobodno izražavaju, neguju i razvijaju svoj identitet i attribute zajednice“.²⁰⁸ Manjinskim zajednicama je, između ostalog, osigurano i pravo na korišćenje svog maternjeg jezika na privatnom i javnom nivou, sposobnost negovanja veza sa državama sa kojima dele „kulturno, jezičko i versko“ nasleđe, kao i predstavljanje u SKK, javnim institucijama i organima i javnim emitovanjima.²⁰⁹ Okvirna konvencija SE za zaštitu nacionalnih manjina, koja se direktno primenjuje na Kosovu,²¹⁰ takođe štiti i promovise prava i slobode manjina na Kosovu. Između ostalih relevantnih zakona, Zakon br. 03/L-047 o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih članova na Kosovu obuhvata prava zajednica u pogledu jednakosti jezika, kulture, religije, obrazovanja, ekonomskih i socijalnih prilika, zdravstva i političkog učešća. Primena ovog stabilnog okvira i dalje ostaje problem i komplikovana je zbog nedostatka kapaciteta unutar kosovskih institucija, što koji podriva sveobuhvatno poštovanje prava manjina. U ovom odeljku se poseban naglasak stavlja na jezička prava i slobodu kretanja zajednice kosovskih Srba, na osnovu doprinosa relevantnih OCD koje rade u ovim oblastima.

105. Jezik je ključan za kulturu i identitet svake zajednice na Kosovu. Ustav Kosova, koji albanski i srpski definiše kao službene jezike Kosova, kao i drugi zakoni, priznaje i štiti jezička prava na Kosovu,²¹¹ posebno za manjinske zajednice. Zakon o upotrebi jezika pruža pravo na korišćenje jezika u institucijama centralne i lokalne uprave, obrazovnim ustanovama, sudskim postupcima i javnim preduzećima. Takođe obuhvata prijem informacija na sopstvenom jeziku i utvrđuje da se lična imena u bazama podataka, javnim dokumentima i registrima moraju evidentirati na izvornom jeziku. Nekoliko direktno primenljivih instrumenata o ljudskim pravima takođe potvrđuje i podržava jezička prava na Kosovu.²¹² Uprkos ovom zakonskom okviru, ostvarenje jezičkih prava na Kosovu i dalje se suočava sa nekoliko izazova u praksi, što je uticalo i na pristup manjinskih zajednica informacijama. Konkretno, „[dvo]jezičnost na Kosovu još uvek se ne sprovodi i napredak u tom pogledu je usporen“.²¹³

106. U 2019. godini, samo četiri od 19 zvaničnih internet stranica ministarstava i drugih javnih institucija sadrže jednaku količinu informacija na albanskom i srpskom jeziku.²¹⁴ Međutim, i onda kada su bile dostupne dvojezične informacije, kvalitet samih prevoda često je bio loš, čineći informacije zbunjujućim ili čak nerazumljivim za čitaoce. Četiri²¹⁵ od 38 opština nisu imale prevodioca ili lektora, dok ostale 34 opštine nisu imale više od dva prevodioca.²¹⁶ Iako je ćirilica zvanična i tradicionalna azbuka srpskog jezika, skoro sve zvanične Internet stranice i informacije koje kosovske institucije objavljuju, uključujući tu i zakone i podzakonske akte, i dalje su na latiničnom pismu. Ministarstvo za zajednice i povratak je jedina vladina institucija čija je zvanična Internet stranica i na ćirilici.

208 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 57(3).

209 Ibid., Čl. 59, 61-62.

210 Ibid., Čl. 22.

211 Ibid., Čl. 5, 59; Zakon br. 02/L-37 o upotrebi jezika (1 mart 2007) (u daljem tekstu Zakon o upotrebi jezika); Zakon br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih članova na Kosovu (4 juni 2008), Čl. 4.

212 Ustav Kosova, beleška 2, Čl. 22. videti takođe ICCPR, Čl. 27; ECHR, Čl. 14; CoE Framework, Čl. 5, 9-12, 14.

213 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 90.

214 AKTIV, 'Generalni pregled jezičkih prava na Kosovu' (30 septembar 2019).

215 Konkretno, opštine Elez Han, Zvečan, Glogovac, Mališevo.

216 Doprinos CPT baziran na njihovom „Izveštaju i preporukama o upotrebi jezika u opštinama“ (2019), str. 10-11.

107. Osobe koje govore srpski nailaze na loš kvalitet ili uopšte nemaju prevode službenih dokumenata, a imaju i druge poteškoće u vezi sa jezikom prilikom pristupa javnim uslugama. Loši ili nepostojeći prevodi mogu imati posebno ozbiljan uticaj na pravosudni sistem tako što će promeniti istinsko značenje zakonskih definicija i zakonskih odredaba, a to potencijalno pretil ravnopravnoj administraciji i pristupu pravdi. Pored toga, novinari koji govore srpski jezik izjavili su da ne dobijaju usluge prevođenja u vezi sa sesijama SKK ako na sednici nisu prisutni pripadnici zajednice K-Srba.²¹⁷ Iako postoji određena nejasnoća u Pravilniku SKK kada je u pitanju obezbeđivanje prevoda tokom pomenutih sednica, jasno je da trenutna praksa davanja prevoda samo kada je prisutan poslanik Skupštine ili kada on to zahteva otežava novinarima i govornicima srpskog jezika da primaju i prenose informacije i učestvuju u javnim poslovima.²¹⁸ Prema nekim OCD koje su doprinele ovom izveštaju, oni koji koriste srpski jezik su se takođe susretali sa problemima prilikom pokušaja pristupa uslugama i informacijama velikih privatnih preduzeća na svom jeziku, iako se široko podrazumeva da se Zakon o upotrebi jezika odnosi i na takve aktivnosti.²¹⁹

108. Godine 2011. Kosovo i Srbija potpisali su Sporazum o slobodi kretanja koji pretpostavlja nesmetano kretanje lica i motornih vozila između Kosova i Srbije. Izveštava se da je kosovska policija počela da sprovodi ovaj sporazum u avgustu 2019. godine dozvoljavajući ulazak građana Srbije na Kosovo „samo sa ličnim kartama“ bez traženja pasoša.²²⁰ To se navodno temeljilo na administrativnim uputstvima koja su stigla od kosovskog Ministarstva unutrašnjih poslova.²²¹ Pitanje važenja srpskih pasoša koje je izdala Koordinaciona uprava za međunarodna putovanja na Kosovo i sa njega ostaje u velikoj meri nerešeno, sa malo naznaka da je dugoročno rešenje na vidiku. Izveštaji tokom 2019. godine ukazuju na to da su se K-Srbi suočavali sa stalnim poteškoćama na graničnim prelazima (i na putevima i na Međunarodnom aerodromu Priština) prilikom korišćenja pasoša koje je izdala Koordinaciona uprava.²²² Trenutno ne postoje zakonske odredbe niti administrativna uputstva koja navode da navedeni srpski pasoši ne važe za putovanja, pa se čini da ta praksa nema zakonsku osnovu. Ova neobična pojava ometa slobodan protok ljudi između Kosova i susednih zemalja, kao i sposobnost stanovnika Kosova koji poseduju gore pomenuti pasoš da putuju u inostranstvo.

6.6. Prava LGBT+

109. Član 24. Ustava izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i seksualne orijentacije. Nekoliko direktno primenljivih instrumenata o ljudskim pravima takođe zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i drugog statusa na Kosovu.²²³ Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije uspostavlja opšti okvir za sprečavanje i suzbijanje diskriminacije po polu, rodu, rodnom

217 Anđelka Čup, 'Nema srpskih poslanika, nema prevoda za novinare koji izveštavaju na srpskom jeziku' (uns.org.rs, 23 januar 2019).

218 Voice of America, 'U kosovskoj skupštini prevod na srpski samo za poslanike' (kossev.info, 18 aprila 2019).

219 Zakon o upotrebi jezika, beleška 211, Čl. 29-30.

220 Beta/N1, 'Kosovska policija sprovodi sporazum o slobodi kretanja' (rs.n1info.com, 9 avgust 2019).

221 Ibid.

222 Na bazi istraživanja i razgovora sprovedenih od strane AKTIV od juna do oktobra 2019.

223 Ustav Kosova beleška 2, Čl. 22. Videti takođe, UDHR, Čl. 2; ICCPR, Čl. 2, 26; ECHR, Čl. 14, i Protokol br. 12, Čl. 1.

identitetu i seksualnoj orijentaciji, između ostalih statusa, i određuje IOK kao telo ovlašćeno za prijem i istraživanje žalbi oko diskriminacije. On štiti LGBT+ osobe od direktnih i indirektnih diskriminatornih radnji ili propusta centralnih i lokalnih institucija, kao i fizičkih i pravnih lica u javnom i privatnom sektoru. Dalje, Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti garantuje jednake mogućnosti i tretman muškarcima, ženama i osobama koje imaju zaštićen „rodni identitet ili polno određenje“ u „javnoj i privatnoj sferi društvenog života, uključujući i politički i javni život, zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, ekonomiju, socijalna davanja, sport, kulturu i druge oblasti“. Iako je Savetodavna i koordinaciona grupa za LGBT+ zajednicu na Kosovu razvila Nacionalni akcioni plan za 2019-2022, nijedna od njegovih mera nije sprovedena do novembra 2019. OGG i dalje zanemaruje sprovođenje ovog plana oslanjajući se na LGBT+ organizacije na Kosovu da ga sprovode, što ne bi trebalo da bude slučaj.

110. Deset slučajeva nasilja gde se ciljalo na pripadnike LGBT+ zajednice prijavljeno je kosovskim institucijama reda i zakona u 2019. Tri slučaja rezultirala su pozitivnim sudskim presudama za žrtve ovog nasilja. Jedan slučaj se odnosio na porodično nasilje koje je žrtva prijavila Kosovskoj policiji uz podršku NVO CEL, u kojem je majka proglašena krivom i osuđena na uslovnu kaznu od 180 dana. Tužilaštvo na Kosovu je prvi put pokrenulo slučaj po službenoj dužnosti protiv službenika Ministarstva pravde zbog govora mržnje prema LGBT+ osobama, koji je bio u pritvoru bilo 48 sati.²²⁴ 13 drugih slučajeva prijavljeno je LGBT+ organizacijama na Kosovu, ali dotične osobe nisu pristale da svoje slučajeve podnesu nadležnim organima.

111. Apelacioni sud je u avgustu 2019. podržao odluku Osnovnog suda u Prištini u decembru 2018. da transrodnoj osobi iz Suve Reke odobri pravo da promeni ime i polni marker u zvaničnim dokumentima.²²⁵ Iako je odluka Apelacionog suda preciznija i poučnija u vezi sa promenom imena, ona je nejasna i ne daje jasna uputstva Ministarstvu unutrašnjih poslova i Agenciji za registraciju državljana (CRA) o tome kako priznati promenu pola u ličnim dokumentima. U drugom slučaju, transrodni muškarac tražio je od službe za civilni status u Đakovici 2018. godine da u svojim zvaničnim dokumentima promeni ime i rodno obeležje muškog pola, što su Kancelarija za civilni status i CRA odbili. Nakon ovog odbijanja, transrodni muškarac podneo je tužbu Osnovnom sudu u Prištini, tražeći pravno priznanje svog rodnog identiteta, a sud je presudio u korist njegovog zahteva u decembru 2019. Slučaj se na kraju probio do Apelacionog suda, koji je potvrdio odluku Osnovnog suda.

112. Međutim, ovi slučajevi se ne mogu koristiti kao pravni presedan za druge slične slučajeve na Kosovu, kojima i dalje nedostaje zakonski okvir za pravno priznavanje pola koji omogućava transrodnim osobama da promene svoj polni marker i ime u zvaničnim dokumentima. Ministarstvo unutrašnjih poslova će stoga morati da izmeni zakonski okvir, posebno Zakon o matičnom registru, kako bi se omogućilo zakonsko prepoznavanje pola, ali još uvek se nije preduzelo ništa u tom pogledu. Konkretno, relevantni zakoni i podzakonski akti treba da se izmene kako bi se razjasnili potrebni postupci i rešili svi pravni nedostaci za određene postupke, poput onih prikazanih u dva slučaja gore.

224 Almakos, 'Ndalohet për 48 orë zyrtari i Ministrisë së Drejtësisë që kërcënoi komunitetin LGBT' (*almakos.com*, 14 februar 2019).

225 Valona Fana, 'Gjykata e Apelit: Lejohet ndërrimi i emrit dhe gjinisë në regjistrin civil' (*kallxo.com*, 22 avgust 2019).

113. Nakon kampanje dve glavne NVO koje su fokusirane na LGBT+ na Kosovu, CEL i CSGD, seksualna orijentacija i rodni identitet uključeni su kao zaštićena osnova u osam članova revidiranog Krivičnog zakona 2019. godine, unapređujući zaštitu LGBT+ osoba na Kosovu. Ovi novi razlozi uključeni su u članove koji se, između ostalog, bave zločinima iz mržnje, diskriminacijom, ubistvima i drugim aktima nasilja i uništavanja ili oštećenja imovine.

114. LGBT+ organizacije i druge organizacije za zaštitu ljudskih prava takođe su dostavile preporuke Ministarstvu pravde o rešavanju istopolnih partnerstava u nacrtu Građanskog zakonika. Njihove preporuke pružale su dve opcije o tome kako istopolna partnerstva treba da budu regulisana u Građanskom zakoniku. Prva opcija preporučila je rodno neutralnu odredbu u okviru poglavlja o braku, dok bi druga opcija podrazumevala dodavanje novih odredaba koje pokrivaju građanske saveze između istopolnih partnera.

115. Za razliku od prethodnih godina, o LGBT+ temama razgovaralo se tokom izborne kampanje 2019. godine, a neke političke stranke javno su izjavile da podržavaju prava LGBT+ zajednice. Po treći put zaredom, LGBT+ organizacije na Kosovu uspešno su organizovale Nedelju ponosa LGBT+ u oktobru 2019. Kao i prethodnih godina, to je bio miran događaj, bez ikakvih incidenata, koji je privukao veliki broj LGBT+ aktivista sa Kosova i regiona kao i domaće i međunarodne lidere. Za razliku od drugih godina, izgleda da nije bilo primetnih pretnji upućenih preko društvenih medija organizacijama ili aktivistima.

6.7. Lica u pokretu (migranti)

116. Član 156 Ustava Kosova predviđa da Kosovo „promoviše i olakšava siguran i dostojanstven povratak izbeglica i interno raseljenih lica i pomaže im u povraćaju njihove imovine i poseda“. SSP između EU i Kosova takođe potvrđuje njihovo pravo na povratak i zaštitu njihovih imovinskih i srodnih ljudskih prava.²²⁶ Omogućava saradnju između EU i Kosova u pitanjima azila u cilju pružanja pomoći Kosovu da zadovolji standarde sadržane u Ženevskoj konvenciji iz 1951. o statusu izbeglica i njenom Protokolu iz 1967. godine, uključujući obezbeđivanje poštovanja principa „bez-represije“ („non-refoulement“) i ljudskih prava tražilaca azila i izbeglica. Tačnije, Zakon o azilu utvrđuje uslove i postupke za prihvatanje izbeglica, supsidijarnu zaštitu ili status privremene zaštite i reguliše prava i obaveze osoba kojima je dodeljen takav status, kao i prava tražilaca azila.²²⁷ Ostali zakoni relevantni za zaštitu i prava ljudi u pokretu uključuju Zakon br. 04/L-219 o strancima, koji definiše izbeglice u skladu sa međunarodnim standardima,²²⁸ i Zakon br. 04/L-218 o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima.²²⁹ Ono što je važno, Zakon o strancima daje prednost alternativnim merama u vezi sa pritvorom za strance, kada je to moguće.

226 Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Evropske zajednice za atomsku energiju i Kosova (2 oktobar 2015).

227 Zakon br. 06/L-026 o azilu (15 maj 2018), čl. 1.

228 Zakon br. 04/L-219 o strancima (3 septembar 2013), čl. 2-3.

229 Zakon br. 04/L-218 o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trafikinga (4 septembar 2013), Čl. 1.

117. U 2018. godine, VK je takođe usvojila Uredbu br. 01/2018183 o povratku raseljenih osoba i trajnim rešenjima, kojom se Ministarstvo za zajednice i povratak identifikuje kao centralna koordinaciona institucija i prvi put se postavlja obavezujući pravni okvir za proces povratka.²³⁰ Međutim, prema ombudsmanu, ova uredba „nije u potpunosti i dosledno primenjena u 2019“.²³¹

118. Uprkos ovom pravnom okviru, pravo raseljenih lica da se bezbedno vrate ostalo je ključno pitanje na Kosovu u 2019. godini, čemu svedoči samo 190 povratka osoba koje pripadaju manjinskim zajednicama, u poređenju sa 284 povratka u 2018. godini.²³² Kako izveštava Visoki komesar UN za izbeglice (UNHCR), 90.000 lica u regionu koji su raseljeni tokom sukoba na Kosovu 1998-1999. i dalje imaju potrebe vezane za raseljenišvo u 2019. godini, od čega su 2.104 porodice koje čine 8.367 raseljenih koji žive izvan Kosova, uglavnom K-Srba, koje pokazuju interesovanje za dobijanje pomoći UNHCR-a za povratak na Kosovo.²³³ Sposobnost i mogućnost raseljenih lica da se vrate na siguran i dostojanstven način počiva na postojanju povoljnih uslova za povratak, kao što su pristup osnovnim uslugama, dovoljna infrastruktura, mogućnosti zarade, poštovanje njihovih prava na imovinu i adekvatno stanovanje, kao i njihova sloboda kretanja i izgradnja poverenja radi poboljšanja odnosa između etničkih zajednica.²³⁴ Vlada je u vezi sa ovim promovisala politike u skladu sa EU i saradivala je sa međunarodnim i lokalnim organizacijama da bi raseljenim licima pružila održivu pomoć za povratak, uključujući ovde i pomoć u povraćaju imovine, zemljišne donacije, bolje socio-ekonomske mogućnosti i raspoređivanje kosovske policije tamo gde žive povratnici kako bi ublažili bezbednosne brige.²³⁵

119. Izvestan napredak postignut je u 2019. godini, uključujući i onaj u pogledu izdavanja ličnih dokumenata raseljenim licima i povratnicima i izdavanja dozvola za izgradnju domova za povratnike.²³⁶ Međutim, jedan broj članova kosovskih zajednica K-Roma, K-Aškalijska i K-Egipćana na Kosovu, posebno povratnika iz tih zajednica, još uvek nisu imali lična dokumenta u 2019.²³⁷ To naglašava potrebu za dodatnim naporima u podizanju svesti u tim zajednicama o važnosti registrovanja civilnog statusa, čije nepostojanje ih sprečava da ostvaruju svoja prava kao što su socijalna davanja, penzije i programi pomoći. Pored toga, UNHCR je izvestio da su raseljena lica isključena iz planova zaštite ljudskih prava i održivog razvoja zbog nedostatka detaljnog popisa i dovoljno raščlanjenih podataka.²³⁸

120. Pitanja u vezi sa pravom na adekvatno stanovanje za raseljene osobe koje žive u kolektivnim centrima na Kosovu takođe su ostala nerešena 2019.²³⁹ Pored toga, iako je bezbednosna situacija

230 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 82.

231 Ibid.

232 Ibid., str. 81-82.

233 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 15.

234 UNHCR Regional Office in Southeastern Europe, 'Raseljena lica sa Kosova u regionu – Ponovna procena interesa za povratak' (14 septembar 2017); videti takođe 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 15.

235 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 16.

236 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 82, 84-85; 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 15.

237 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 85; 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 18.

238 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 15.

239 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 82.

ostala relativno stabilna, nekoliko incidenata uticalo je na proces povratka raseljenih lica, kao što su krađe, paljenja, protesti i peticije protiv povratka od strane zajednica koje bi trebalo da ih prime.²⁴⁰ Nedostatak mogućnosti za zaradu takođe je uticao na povratak.²⁴¹ Prema izveštajima, socijalne predrasude i diskriminacija i dalje su prepreka povratku.²⁴² Ostali izazovi uključuju nezakonito zauzimanje imovine koja pripada raseljenim licima i kašnjenje u verifikaciji njihovih imovinskih prava.

121. Što se tiče azilanata i izbeglica, zakonski okvir Kosova predviđa davanje statusa izbeglice, supsidijarnu zaštitu u drugim slučajevima i privremeni prijem za tražioce azila koji čekaju na rešavanje njihovih slučajeva.²⁴³ Iako je Kosovo i dalje uglavnom tranzitna zona za Evropu, broj zahteva za azil porastao je sa 594 u 2018. godini na 2.081 u 2019. godini.²⁴⁴ Prema UNHCR-u, tražiocima azila su bili obezbeđeni smeštaj, hrana i odeća, mada su zdravstvena zaštita, uključujući usluge mentalnog zdravlja, navodno još uvek na neadekvatnom nivou i postoji potreba za poboljšanim prevodilačkim uslugama i na centralnom i na lokalnom nivou.²⁴⁵ Iako centri za azil mogu primati decu, oni još uvek treba da razviju standardni operativni postupak tretmana dece bez pratnje i procene njihove podobnosti za azil.²⁴⁶ Sa ovim u vezi, potrebno je uložiti napore da se ojača kapacitet Kosova za prepoznavanje i rešavanje potreba migranata u ranjivim situacijama, uključujući ovde naročito decu migrante bez pratnje. Da bi se adekvatno suočilo sa mešovitim migracionim tokovima, Kosovo bi takođe trebalo da finalizira i operacionalizuje sistem ulaska osetljiv po pitanju zaštite, kako bi se identifikovale specifične potrebe u vezi sa zaštitom izbeglica i azilanata. Najzad, kosovske vlasti bi trebalo da uspostave i mehanizam koji omogućava alternativu za pritvor u slučajevima koji uključuju ljude u pokretu.

122. U junu 2019. godine, SKK je usvojio izveštaj istražne komisije o potencijalnim nezakonitostima vezanim za deportaciju šest turskih državljana u martu 2018. zbog njihovih navodnih veza sa terorističkom organizacijom.²⁴⁷ Prema izveštaju, deportacija je prekršila međunarodnu obavezu zabrane vraćanja na osnovu činjenice da postoje značajni razlozi za verovanje da će se šest povratnika suočiti sa stvarnom opasnošću da budu izloženi mučenju, okrutnom, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju ako budu deportovani nazad u Tursku. Izveštaj je takođe otkrio da su kosovske vlasti navodno prekršile međunarodne i regionalne instrumente o ljudskim pravima, Ustav i drugo relevantno zakonodavstvo ne poštujući proceduru oduzimanja boravišnih dozvola i ne omogućivši im pravo na pravično suđenje. Nakon toga, u septembru 2019. godine, Apelacioni sud potvrdio je presudu Osnovnog suda u Prištini zaključivši da je obrazloženje za poništavanje boravišnih dozvola bilo neosnovano.²⁴⁸

240 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 83; 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 16.

241 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 83; 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 15.

242 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 15.

243 Ibid., str. 16.

244 Telegrafi, 'Shënon rritje numri i azilkërkesve në Kosovë – mbi dy mijë kërkuan azil në 2019-ën' (telegrafi.com, 5 januar 2020).

245 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 17.

246 Ibid.

247 Ibid., str. 16.

248 Ibid.

7. UNAKRSNA (KOMBINOVANA) PITANJA/ PITANJA SPECIFIČNIH LJUDSKIH PRAVA

7.1. Zločini iz mržnje (potencijalno etnički motivisani incidenti) i ljudska prava

123. Zločini iz mržnje, uključujući ovde i potencijalno etnički motivisane incidente, nastavili su da utiču na ljudska prava osoba na Kosovu u 2019. Zločini iz mržnje, koji su veoma složeni, specifični i istovremeno pravni i politički, razlikuju se po svom sadržaju i prirodi, protežući se od političkog nasilja kroz povrede privatne svojine do namernog ciljanja kulturnog i verskog nasleđa zajednice. Krivični zakonik Kosova priznaje da zločini iz mržnje ometaju uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda garantovanih kosovskim Ustavom i zakonima, preteći naročito ostvarivanju jednakosti za sve ljude na Kosovu.²⁴⁹

124. Prema CPT, zločini iz mržnje i slična krivična dela na Kosovu imaju tendenciju da ciljaju škole, privatne posede i mesta od kulturnog i verskog značaja manjinskih zajednica, doprinoseći klimi u kojoj se krše osnovna prava i slobode. Svi članovi društva, posebno oni iz grupa i manjinskih zajednica koje su u ranjivim situacijama, strahuju da bi mogli da dožive etnički motivisane napade i dele zabrinutost za svoju bezbednost i bezbednost svoje porodice.²⁵⁰

125. U prvih sedam meseci 2019. godine dogodilo se otprilike 100 incidenata protiv K-Srba i SPC koji su uključivali krađe, provale, verbalno uznemiravanje i oštećenje imovine.²⁵¹ Najmanje četiri incidenta su pokazala izričitu etničku motivaciju, dok se činilo da su ostali incidenti vođeni sličnom motivacijom, ali to nije bilo moguće dokazati.²⁵² Generalno, neka dela sa elementima zločina iz mržnje u 2019. godini bila su: (1) vandalizacija Prizrenske SPC 28. maja; (2) vandalizacija džamije u Uroševcu 18. juna; (3) rušenje 19 nadgrobnih spomenika na Srpskom pravoslavnom groblju u Lipljanu 13. jula; i (4) razbijanje 15 nadgrobnih spomenika Albanaca u Prištini 4. avgusta.

126. Nedostatak saradnje između kosovske policije, tužilaca i sudova nastavio je da ometa napore na suočavanju sa zločinima iz mržnje na Kosovu. Ne postoji posebna radna grupa niti istražna jedinica u kosovskoj policiji koja bi se posebno fokusirala na ovaj problem. Dokument za obuku Misije EU za vladavinu prava na Kosovu (EULEX) podvlači da su „glavni problemi za efikasno suočavanje sa zločinima iz mržnje na Kosovu volja da se prizna da se međuetnički zločini i dalje dešavaju i da se takođe prizna da njihovo zanemarivanje ne pomaže.”²⁵³

249 2019 Krivični zakonik, beleška 9, čl. 141, 190.

250 CPT, 'Potencijalno etnički motivisani incidenti na Kosovu: Ružna priča koja nikad nije ispričana' (2016).

251 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 27.

252 Ibid.

253 CPT, 'Potencijalno etnički motivisani incidenti na Kosovu: Ružna priča koja nikad nije ispričana' (2016).

7.2. Tranziciona pravda i pravo na istinu

127. Iako su uloženi određeni naponi da se uspostave mehanizmi tranzicione pravde na Kosovu za suočavanje sa prošlošću i ispunjenje „prava na istinu“,²⁵⁴ posebno u odnosu na one koji još se uvek vode kao nestali kao posledica oružanog sukoba na Kosovu 1998-1999. u tom pogledu su još potrebni trajni naponi. Realno, više od 1600 osoba od 6.057 ljudi prijavljeno je Međunarodnom komitetu Crvenog krsta (MKCK) kao nestalo zbog sukoba, na kraju 2019, što, između ostalog, pogađa i krši prava članova njihovih porodica da dođu do istine“.

128. „Pravo na istinu“ jedno je od glavnih načela procesa suočavanja sa prošlošću i elementarno pravo koje je posebno važno za porodice nestalih.²⁵⁵ Članak iz 2016. godine objavljen na Internet stranici MKCK objašnjava različita kršenja ljudskih prava koja se događaju u slučajevima nestalih:

„Širok spektar ljudskih prava može se prekršiti kada neko nestane, uključujući: pravo na bezbednost i slobodu, pravo na život, zaštitu od mučenja i drugo nečovečno postupanje, uključujući i samicu. Kršenja se u određenim slučajevima mogu proširiti i na porodice žrtava: na primer, organi za nadgledanje ljudskih prava utvrdili su da prinudni nestanak takođe predstavlja nehumano postupanje sa samim porodicama.“²⁵⁶

129. Dok Dodatni protokoli iz Ženevskih konvencija iz 1949. godine i Međunarodna konvencija za zaštitu svih lica od prisilnog nestanka jasno utvrđuju da porodice imaju „pravo na istinu“ o činjenici svojih nestalih rođaka, Kosovo trenutno nije u mogućnosti da ih ratifikuje. Ipak, „pravo na istinu“ u kontekstu nestalih na Kosovu promovise Zakon br. 04/L-023 o nestalim osobama, koji ima za cilj zaštitu prava i interesa nestalih lica i članova njihovih porodica.²⁵⁷ Zakon posebno stavlja naglasak na pravo članova porodice da znaju sudbinu nestalih od 1. januara 1998. do 31. decembra 2000. godine kao posledice sukoba 1998-1999. Ovim zakonom, u vezi sa Uredbom br. 15/2012 o radu vladine Komisije za nestala lica, takođe se uspostavlja vladina Komisija za nestala lica (GCMP) kao subjekat odgovoran za vođenje i koordinaciju napora koji uključuje različite aktere koji žele da reše sudbinu nestalih sa Kosova.

130. Od marta 2004. godine, MKCK predsedava Radnom grupom za lica koja nisu evidentirana u vezi sa događajima na Kosovu (WGMP), a to je humanitarni mehanizam koji podržava proces rasvetljavanja sudbine osoba koje nisu evidentirane kao rezultat sukoba. Obuhvata period od 1. januara 1998. do 31. decembra 2000. godine. WGMP čine dve delegacije, jedna iz Beograda i jedna iz Prištine, koje deluju pod istim humanitarnim mandatom i koje su se obavezale da omoguće da porodice nestalih osoba koje imaju pravo saznaju sudbinu svojih najbližih. Pored obaveštavanja porodica nestalih o bilo

254 Savet za ljudska prava, rezolucija 21/7 o pravu na istinu (10 oktobar 2012) [UN Doc. A/HRC/RES/21/7](#).

255 Swisspeace, 'Konceptni okvir za bavljenje prošlošću: Holizam u principu i u praksi' (oktobar 2012), str. 3.

256 Raphaël Dallaire Ferland, 'Razjašnjenje sudbine nestalih lica' (*ICRC Humanitarian Law and Policy Blog*, 15 septembar 2016).

257 Zakon br. 04/L-023 o nestalim licima (14 septembar 2011), Čl. 1.

kakvim dešavanjima, WGMP pruža platformu za saradnju i razmenu informacija između relevantnih institucija iz Prištine i Beograda. Do kraja 2019. održano je oko 50 sastanaka.

131. Na petom samitu o zapadnom Balkanu u Londonu, u julu 2018, politički predstavnici potpisali su zajedničku deklaraciju kojom su se, između ostalog, obavezali da će „pružiti nepristrasnu i efikasnu istragu slučajeva nestalih lica u skladu sa međunarodnim standardima o ljudskim pravima i rešiti što je moguće više slučajeva nestalih tokom narednih pet godina”.²⁵⁸ U novembru 2018. predstavnici Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova, Crne Gore i Srbije potpisali su u Hagu, u Holandiji, preuzimanje obaveze u okviru Okvirnog plana za zajednički rad i ostvarivanje regionalne saradnje za rešavanje pitanja onih koji su nestali tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

132. U februaru 2017. godine, kosovski predsednik Hašim Tači organizovao je prvi konsultativni sastanak o uspostavljanju Komisije za istinu i pomirenje (TRC) na Kosovu koja bi se detaljnije bavila sukobom na Kosovu, uključujući i rad u vezi sa nestalim licima. Predsednik Tači je 2018. godine doneo predsedničku odluku kojom je stvorio Pripremni tim za uspostavljanje TRC (Pripremni tim) koji se sastoji od 9 članova koji su dobili mandat za izradu normativnog akta o uspostavljanju TRC na Kosovu i drugih povezanih pravnih aspekata.²⁵⁹ U avgustu 2019. godine, Pripremni tim završio je prvi krug javnih konsultacija sa članovima civilnog društva, akademske zajednice i lokalnih zajednica širom Kosova i dogovorio nacrt normativnog akta za osnivanje TRC, za koji se očekuje da obuhvati vremenski period od pre početka sukoba i da nekoliko godina nakon što je završio.²⁶⁰ Prema sadašnjem nacrtu normativnog akta, TRC bi funkcionisao tri godine, a to bi kasnije moglo biti produženo za dodatnih šest meseci. Porodice nestalih osoba iz svih etničkih grupa podržale su i doprinele procesu aktivnog učestvovanja na konsultativnim sastancima i razmene mišljenja o ulozi i mandatu mogućeg TRC.

133. U junu 2019. godine, Vlada je usvojila konceptni dokument o nestalim licima čiji je cilj regulisanje statusa nestalih i njihovih porodica izmenama i dopunama relevantnih zakona,²⁶¹ što je korak za koji se već godinama zalažu porodice nestalih i međunarodna zajednica. Ovaj proces ima za cilj da uskladi različita zakonodavstva koja se preklapaju, kao i mandate u skladu sa relevantnim međunarodnim pravom u vezi sa ljudskim pravima radi rešavanja potencijalnih sukoba. Očekuje se da će amandmani obuhvatiti i druga pitanja, kao što su definicija i status nestalog lica i prava porodica nestalih, uključujući i prava na pravni lek i informacije.

134. Bez obzira na trenutni pravni okvir i obaveze, prava nestalih i njihovih porodica, naročito njihovo „pravo na istinu“, neprekidno će se kršiti sve dok sudbina nestalih kao rezultat sukoba konačno ne bude rasvetljena. Konkretno, postoje stalna kršenja prava na znanje o mestu boravišta nestalih osoba, pravni lek i dostojanstveno sahranjivanje. Stoga je potrebno uložiti više napora da se spreče kašnjenja koja traju duže od tri godine u rešavanju zahteva članova porodica nestalih

258 Western Balkans Summit (London 2018), 'Zajednička izjava o nestalim licima u okviru Berlinskog procesa' (usvojeno 10 jula 2018).

259 Odluka br. 61/2018 o imenovanju Pripremnog tima za uspostavljanje Komisije za mir i pomirenje (27 aprila 2018).

260 Nacrt normativnog akta br. XX/2020 o Komisiji za istinu i pomirenje (2020).

261 Kancelarija premijera, 'Vlada je usvojila konceptni dokument za nestala lica i nacrt za ratifikaciju Finansijskog sporazuma za IPA 2018 između Kosova i Evropske unije na 107. sednici vlade Kosova' (18 juni 2019).

lica i u donošenju izmenjenog, robusnijeg zakona o nestalim osobama, a te radnje bi, između ostalog, malo ublažile položaj porodica nestalih.

135. Mnoge opštine na Kosovu nemaju nikakvu inicijativu ili plan da odgovore na potrebe porodica nestalih. U toku su slučajevi u kojima su tela identifikovana, ali nisu prihvacena od porodice. Na primer, obećanje Instituta za sudsku medicinu da će otpustiti verifikovana tela koja se čuvaju u mrtvačnici Prištine još uvek nije ispunjeno.

136. U prvih devet meseci 2019. godine, GCMP je, u saradnji sa srpskom Komisijom za nestale osobe i MKCK, rešio sedam slučajeva nestalih i vratio posmrtnu ostatku tih pojedinaca njihovim porodicama.²⁶² Međutim, generalno, proces rasvetljavanja sudbine nestalih tokom proteklih nekoliko godina stagnira i izaziva zabrinutost. Uspešne procene lokacija su retke, dok je proces identifikacije ljudskih ostataka spor i uglavnom neefikasan. Pitanje je visoko politizirano, što dodatno ometa proces. Da bi se rasvetlila sudbina nestalih, porodice nestalih smatraju da je podjednako važno prikupiti nove informacije od svih relevantnih aktera. Ovo uključuje otvaranje arhiva u Prištini i Beogradu, kao i arhive Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), UNMIK, EULEX, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), MKCK, Severnoatlantskog ugovora (NATO) ili KFOR, obaveštajnih službi i drugih za koje se veruje da poseduju važne informacije koje mogu pomoći ovom procesu, kao što su avionski i satelitski snimci.

137. Treba rešiti i pitanje pogrešnih identifikacija ljudskih ostataka. Prema podacima predstavljenim na različitim platformama, Haški tribunal je izvršio obdukciju više od 3000 posmrtnih ostataka od 1999. do 2002. bez DNK testiranja i za većinu slučajeva porodice nisu bile pozivane da identifikuju ostatke. Kao posledica toga, procenjuje se da su porodice zakopale oko 2000 tela bez ikakve obdukcije, što bi moglo rezultirati mogućim greškama. Prema rečima stručnjaka i na osnovu uzorka urađenog na 80 ostataka u Mitrovici tokom 2013. godine, stopa pogrešno sahranjenih tela između 1999. i 2002. godine mogla bi da dostigne i 20 procenata.

138. Porodice su pozvale institucije da naprave strategiju koja bi se bavila pogrešnom identifikacijom ljudskih ostataka tako što će stručnjacima omogućiti da zasnuju rad na sistemu eliminacije pri rešavanju problema pogrešne identifikacije uopšte. Iako je EULEX preneo neke svoje nadležnosti u ovoj oblasti na lokalne vlasti, Kosovu i dalje nedostaju potrebni eksperti za rešavanje ovog pitanja. Strategija bi, dakle, takođe trebalo da ojača profesionalne kapacitete nadležnih institucija koje se bave ovim problemom. Dobijanje novih i pouzdanih informacija o mogućim lokacijama ostataka tela takođe je veliki izazov, jer svedoci nehotice pružaju pogrešne informacije zato što ne mogu tačno da se sete činjenica zbog protoka vremena ili se informacije zasnivaju na glasinama.

262 2019 US State Dept. Izveštaj o ljudskim pravima, beleška 16, str. 3.

7.3. Životna sredina i ljudska prava

139. Zaštita životne sredine i ljudska prava neraskidivo su povezani. UN i međunarodna zajednica sve više priznaju postojanje prava na sigurno, čisto, zdravo i održivo okruženje i da je to preduslov za sveukupno uživanje ljudskih prava, poput prava na život, adekvatan životni standard i zdravlje. Član 7 Ustava kaže da se ustavni poredak Kosova zasniva, između ostalog, na zaštiti životne sredine, dok član 52 predviđa da je zaštita životne sredine odgovornost svakoga i zahteva da javne institucije u svojim odlukama razmotre uticaj na životnu sredinu. Kosovski zakonodavni akti takođe uključuju međunarodne instrumente i standarde za zaštitu vazduha, životne sredine, zemlje i vode,²⁶³ dok Poglavlje 27 Krivičnog zakona Kosova utvrđuje krivična dela i sankcije za štetu koja se nanese životnoj sredini. Godine 2018. SKK je usvojio Agendu 2030. i 17 svojih Ciljeva održivog razvoja, od kojih su mnogi usmereni na osiguranje zdravih života, zaštitu životne sredine i promovisanje zelenije planete.

140. Iako je Kosovo usvojilo zakone o životnoj sredini koji se usklađuju sa širim strategijama, ostaje pitanje praktičnog usaglašavanja i primene. Napore za uključivanje u ovu oblast ljudskih prava podrivaju slab kapacitet kosovskih institucija i nedovoljna politička posvećenost praćenju i zaštiti prava na sigurno, čisto, zdravo i održivo okruženje. Loše planirani ili neplanirani razvoj infrastrukture, neodrživo korišćenje resursa i urbanizacija predstavljaju jasne i stalne izazove za napore usmerene na zaštitu životne sredine na Kosovu. Sprovođenje zakonodavstva o životnoj sredini, zaštita životne sredine, politike sanacije i naponi na poboljšanju životne sredine na Kosovu još uvek nisu dobili dovoljno pažnje i prioriteta.²⁶⁴

141. Izveštavanje i pružanje informacija o životnoj sredini od strane kosovskih institucija je takođe bilo nedovoljno. Poslednji zvanični izveštaj Kosovske agencije za zaštitu životne sredine²⁶⁵ objavljen je 2018. godine, a „od 2015. godine nisu objavljeni izveštaji o kvalitetu vode za piće“.²⁶⁶ Ljudi na Kosovu takođe u velikoj meri nisu svesni važnosti životne sredine i ekoloških prava.²⁶⁷ Pošto je angažovanje Kosova u vezi sa izazovima okruženja i klime još uvek u ranoj fazi, negativni uticaji na sredstva za život i zdravlje zbog problema sa životnom sredinom tek treba da se evidentiraju.²⁶⁸

142. Kosovo je u 2019. godini zauzelo 31. mesto od 98 najzagađenijih zemalja na svetu.²⁶⁹ Loš kvalitet vazduha na Kosovu naročito utiče na zdravlje ljudi,²⁷⁰ preteći pravu na zdravlje, život i sigurno, čisto, zdravo i održivo okruženje. U 2019. godini objavljeno je da je prištinski kvalitet vazduha „nezdrav“ 50 odsto vremena, „veoma nezdrav“ 20 odsto vremena i „opasan“ 5 procenata vremena.²⁷¹ Iako je kvalitet vazduha poslednjih godina postao zvanična briga javnosti, u 2019.

263 Za spisak relevantnog primarnog i sekundarnog zakonodavstva o zaštiti okoline i klimatskim promenama, molimo pogledajte <http://kepweb.org/legislation/>.

264 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 33.

265 Ovo je vladina institucija koja angažuje, kroz integrisani ekološki monitoring, efikasan sistem ekoloških informacija i izveštaja o ekološkoj situaciji.

266 2019 Izveštaj EK, beleška 49, str. 79.

267 USAID and UN Development Programme, 'Puls javnosti XV 2019' (februar 2019), str. 19-22.

268 2019 Izveštaj EK, beleška 49, str. 78.

269 IQAir, 'Najzagađenije zemlje sveta 2019' (2019).

270 2019 Izveštaj EK, beleška 49, str. 78.

271 Mathilde Tchounikine, 'Kvalitet vazduha na Kosovu prema evropskim standardima' (Institute for Development Policy, juni 2019), str. 2.

godini nije bilo značajnih i direktnih napora za poboljšanje situacije.²⁷² Iako predstavlja jasnu i stalnu pretnju zdravlju i blagostanju, nekontrolisano zagađenje na Kosovu iz različitih izvora, uključujući i ono iz energetskog sektora, industrijskih kompleksa, sistema grejanja domaćinstava, drumskog saobraćaja, iz otpada i drugih otrovnih materija, nije rešeno.²⁷³

143. Preciznije, „Kosovo ima najnižu količinu dostupnih vodnih resursa u regionu“,²⁷⁴ koja je i dalje pod pretnjom zbog zloupotreba, prekomerne eksploatacije i zagađivanja uzrokovanog poljoprivrednim praksama, otpadom, ispuštanjem i nekontrolisanom urbanizacijom.²⁷⁵ Položaj hidroelektrana unutar ili u blizini područja od posebnog prirodnog značaja je takođe problem.²⁷⁶ Daleko od rešavanja problema, relevantne kosovske vlasti planirale su buduću izgradnju u posebnim prirodnim i zaštićenim zonama²⁷⁷ što će, između ostalog, negativno uticati na životnu sredinu, posebno na floru, faunu i reke Kosova. Povećanje broja hidroelektrana takođe može ugroziti „održivost vodosnabdevanja za piće, navodnjavanje ili druge potrebe.“²⁷⁸

144. Izgradnja hidroelektrana na reci Lepenac²⁷⁹ snažno se protivila lokalnoj zajednici Štrpca i civilno društvo. Oni su tražili da se to zaustavi i tvrdili su da će, ako se to nastavi, više od 100 hektara zemlje, uključujući polja pšenice i maline, ostati bez vode²⁸⁰ i lokalna poljoprivreda će biti oštećena. Narodni protesti protiv izgradnje hidroelektrana na Kosovu takođe su predstavili zabrinutost zbog prava na pristup informacijama i učešća u procesima donošenja odluka sa mogućim uticajem na životnu sredinu. Ovo pitanje je takođe dovelo do zabrinutosti zbog reakcije lokalnih vlasti i postojećih mehanizama odgovornosti i učešća.

145. Ostala pitanja zabeležena u 2019. godini obuhvataju nedostatak posebnih politika i mera koje štite zemljište radi sprečavanja degradacije i obezbeđivanja kontrole i nadzora transformacije poljoprivrednog zemljišta u građevinsko zemljište.²⁸¹ Dodatna pitanja obuhvatala su i nedostatak efikasnih akcija i infrastrukture za rešavanje i poboljšanje upravljanja otpadom i deponijama,²⁸² zatim nedovoljnu zaštitu prirodnih resursa, osim što je usvojen nacrt zakona o buci²⁸³ i, sveukupno, postoji neaktivnost u vezi sa klimatskim promenama.²⁸⁴ U svakom od ovih aspekata postoji stalna zabrinutost da Kosovo zaostaje po ovim pitanjima, kao i u vezi sa drugim problemima koji se odnose na životnu sredinu.

272 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 33.

273 2019 Izveštaj EK, beleška 49, str. 78.

274 Balkan Green Foundation, 'Hidroelektrane na Kosovu: Problemi i njihov stvarni potencijal' (mart 2019), str. 5 (u daljem tekstu Hidroelektrane na Kosovu).

275 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 37.

276 Hidroelektrane na Kosovu, beleška 274, str. 5, 15.

277 Ibid., str. 6.

278 Ibid., str. 6, 12.

279 Ovo je reka u južno Kosovu koja prolazi kroz Štrpce pored ostalih opština.

280 Drenushe Ramadani, 'Protest protiv hidrocentrala se nastavlja' (prishtinainsight.com, 11 oktobar 2019).

281 2019 Izveštaj IOK, beleška 37, str. 38-39.

282 Ibid., str. 39.

283 2019 Izveštaj EK, beleška 49, str. 79

284 Ibid., str. 80.

